

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КРИВОРІЗЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Кафедра української мови

«Допущено до захисту»

Завідувач кафедри

_____ Колоїз Ж. В.

Протокол № _____

« _____ » _____ 2018 р.

Реєстраційний № _____

« _____ » _____ 2018 р.

ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНІ ПОЛЯ
У ПРОЗІ ЮРІЯ ВИННИЧУКА

Кваліфікаційна робота студентки
факультету української філології
групи УФР-м-17
другого (магістерського) рівня
спеціальності 014.01 Середня освіта
Українська мова і література,
додаткової спеціалізації –
редагування освітніх видань
Горової Дарії Вадимівни

Керівник:

кандидат філологічних наук,
доцент **Вавринюк Т. І.**

Оцінка:

Національна шкала _____

Шкала ECTS _____ Кількість балів _____

Члени комісії: _____
(підпис) (прізвище та ініціали)
_____
(підпис) (прізвище та ініціали)
_____
(підпис) (прізвище та ініціали)
_____
(підпис) (прізвище та ініціали)
_____
(підпис) (прізвище та ініціали)

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕМАТИЧНИЙ РОЗПОДІЛ ЛЕКСИКИ ЯК ЗАГАЛЬНОЛІНГВІСТИЧНА ПРОБЛЕМА	5
1. 1. Проблема вивчення поняття «лексико-семантичне поле» в історії лінгвістики.....	5
1. 2. Структура лексико-семантичного поля.....	10
1. 3. Індивідуально-авторське сприйняття світу (лексичний рівень).....	12
Висновки до першого розділу.....	15
РОЗДІЛ 2. ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНИЙ РОЗПОДІЛ ЛЕКСИКИ	17
2. 1. Найбільш частотні лексико-тематичні поля художнього мовлення Юрія Винничука.....	18
2. 2. Середньо частотні лексико-тематичні поля художнього мовлення Юрія Винничука.....	29
2. 3. Найменш частотні лексико-тематичні поля художнього мовлення Юрія Винничука.....	35
Висновки до другого розділу.....	42
РОЗДІЛ 3. ПАРАДИГМАТИЧНІ ВІДНОШЕННЯ У СТРУКТУРІ ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНОГО ПОЛЯ	44
3. 1. Синонімія як відношення смислової подібності.....	44
3. 2. Антонімія як відношення смислового протиставлення.....	48
3. 3. Гіпонімія як відношення смислового включення.....	52
Висновки до третього розділу.....	57
ВИСНОВКИ	59
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	62
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	69

ВСТУП

На межі XIX – XX ст. у лінгвістичних, культурологічних та філософських наукових працях особлива увага приділяється дослідженню мови як сутності, адже саме в мові закодовано історію людства, нації зокрема.

Вивчення поняття «картина світу» як наукової категорії визначається зростанням частоти його вживання, відсутності переконливого трактування, а також розумінням механізмів розвитку цього феномена. Поняття «мовна картина світу» є відкритим для сучасних наук (лінгвокультурології та соціолінгвістики), адже відкриває перспективи для комплексного підходу в дослідженнях, що є актуальними на сучасному етапі. Наукова картина світу служить універсальним орієнтиром людської діяльності, визначальним протягом усіх процесів у суспільстві.

Мовна картина світу відображає мовлення людини, коли йдеться про внутрішні світовідчуття, переживання, розумову діяльність, невіддільну від мови як способу організації інформації про сам світ, а ширше – всесвіт. Тому феномен світу, пізнаного через мову, постає для людини передусім таким, яким постає для неї власне її мова, що створює суб'єктивний образ об'єктивного світу.

Під науковою картиною світу розуміють систему найбільш загальних уявлень про світ, що виробляються в науці й виражаються за допомогою фундаментальних понять і принципів цієї науки. З картиною світу пов'язують вихідні передумови розгляду світу, змістовно-онтологічні побудови наукового знання, глибинні структури, що лежать в основі науково-пізнавальної діяльності, оскільки антропоцентричність мови стала закономірним результатом вивчення мови в тісному зв'язку з людським чинником. Цим зумовлений вибір теми дослідження та його **актуальність**.

Мета роботи – дослідити унікальність художнього мовлення Юрія Винничука на лексичному рівні, мовної картини світу автора.

Досягнення поставленої мети передбачає виконання таких **завдань**:

- 1) описати лексику художнього мовлення Юрія Винничука (на матеріалі роману «Танго смерті»);
- 2) проаналізувати тематичний розподіл лексики;
- 3) виявити специфіку індивідуально-авторського сприйняття світу.

Об'єкт дослідження: лексико-семантичні поля роману «Танго смерті» Юрія Винничука.

Предмет дослідження: особливості функціонування тематичних полів у художній творчості Юрія Винничука, їх розподіл на лексико-граматичні групи.

Джерельною базою дослідження став роман «Танго смерті» Юрія Винничука, укладена картотека, яка нараховує 968 мовних одиниць.

Під час написання роботи було використано такі **методи** дослідження, що дозволили здійснити комплексний аналіз тематичних полів художнього мовлення Юрія Винничука:

- метод аналізу та узагальнення;
- метод суцільної вибірки мовного матеріалу;
- описовий метод;
- зіставно-порівняльний метод;
- метод статистичних підрахунків.

Практичне значення: матеріали магістерської роботи можуть бути використані у шкільній практиці під час вивчення лексики сучасної української літературної мови, у роботі лінгвістичних груп та факультативів; крім того, результати дослідження можуть слугувати студентам-філологам при написанні курсових та інших наукових робіт.

Структура роботи. Наукова робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаної літератури, який нараховує 74 позиції, та списку використаних джерел, що містить одну позицію. Повний обсяг дослідження – 69 сторінок, з яких 59 сторінок основного тексту.

РОЗДІЛ 1

ТЕМАТИЧНИЙ РОЗПОДІЛ ЛЕКСИКИ

ЯК ЗАГАЛЬНОЛІНГВІСТИЧНА ПРОБЛЕМА

1.1. Проблема вивчення поняття «лексико-семантичне поле» в історії лінгвістики

Огляд літератури останніх десятиріч, присвячено розробці теоретичних питань лексичної семантики, зокрема лексико-семантичного поля, свідчить про постійний інтерес дослідників до принципів об'єднання лексем у різні лексико-семантичні структури.

Семантичне поле є такою системою, завдяки якій здійснюється вивчення семантичних змін у мові. Теорії поля більше ніж сто років, однак це не зменшує цікавості науковців до її дослідження. Про закономірності семантичних зв'язків між мовними одиницями і про системний характер лексики писали в кінці XIX – на початку XX ст. (Г. Іпсен, Р. Мейер, М. Покровський, О. Потебня та ін.).

В. Порціг розглядає «семантичне поле», досліджуючи слова як самостійні мовні одиниці на основі зв'язку їх значень, що виявляються у словосполученнях та словах. Учений намагався виявити зв'язки, що закладені в самих значеннях слів (наприклад, «цілувати» пов'язано з «губи», «хватати» пов'язано з «рука»). Поля В. Порціга – прості співвідношення, які складаються з дієслова та суб'єкта чи об'єкта або прикметника та іменника [9, с. 153–160]. При цьому домінуючими є слова, здатні виражати ознаки та виконувати предикативну функцію, тобто дієслова та прикметника.

Тільки дієслово та прикметник може бути ядерним елементом «семантичного поля», саме ж поле включає до себе ті мовні елементи, що сполучаються з ядерним. А відтак, «семантичне поле» ґрунтується на валентних властивостях слів та є синтагматичним утворенням.

Варта уваги думка Ф. Жилка, який визначав семантичне поле як складну функціональну системно-структурну одиницю лексико-семантичного рівня [37, с. 125]. Він наголошував на тому, що об'єднання слів у лексико-семантичне поле можливе лише за наявності спільних значеннєвих сем, що забезпечують семантико-сміслові зв'язки в межах утвореної одиниці.

Також це питання досліджувала В. Ярцева. На її думку, лексико-семантичне поле – це сукупність мовних одиниць, об'єднаних спільністю змісту (іноді навіть спільністю формальних показників), які відображають понятійний, предметний чи функціональний збіг позначених явищ. Однак усі ці відмінності об'єднані думкою, що лексико-семантичне поле – це спосіб відображення системної організації словника [14, с. 8].

У сучасній лінгвістиці лексико-семантичне поле – це семантико-парадигматичне утворення, що має певну автономність і специфічні ознаки організації: спільну нетривіальну частину в тлумаченні, ядерно-периферійну структуру, існування зон семантичного переходу. Їхня будова повторює принципову будову багатозначних слів (Ю. Апресян, М. Нікітін).

Як одне з найактуальніших питань у лексичній семантиці деякі науковці розглядають саме структуру лексико-семантичного поля. Називають фактори розуміння лексико-семантичного поля як структури, що має ядро і периферію [13, с. 25].

Отже, семантичне поле має такі характерні властивості:

1) наявність семантичних відношень (кореляцій) між складовими його словами;

2) системний характер цих відношень;

3) взаємозалежність та взаємообумовленість лексичних одиниць;

4) відносність автономності поля;

5) безперервність позначення його смислового простору;

6) взаємозв'язок семантичних полів у межах усієї лексичної системи.

Аналіз зазначених властивостей семантичних полів демонструє, що вони, будучи абстрактною конструкцією, мають складну структуру з можливим взаємопроникненням одиниць одних класів в інші класи.

Основний зміст підходів до аналізу та опису лексичної семантики полягає в тому, що поступово формувався системний погляд на значення слів, який знайшов своє вираження у «методі семантичного поля». Згідно визначенню В. Порціга, лексикон, або словник, є сукупністю лексики. Сукупність лексики (інакше – весь словниковий склад мови) побудована за ієрархічною ознакою. Вона поділяється на групи слів – семантичні поля, які, у свою чергу, діляться на більш дрібні лексико-семантичні групи, сім'ї, об'єднання слів, окремі слова [14, с. 4–7].

Р. Мейер, наприклад, виділяє три типи семантичних полів [8, с. 105]:

- 1) природні (назви дерев, тварин, частин тіла та ін.);
- 2) штучні (назви військових звань, складові частини механізмів тощо);
- 3) напівштучні (термінологія мисливців і рибалок, етичні поняття).

Л. Вейсгербер розглядав теорію поля як систему розвитку, органічного виокремлення з цілого. Учений приділяє увагу словесним полям і досліджує безпосередньо значення слів. Намагаючись створити поле, Л. Вейсгербер починав дослідження із головного слова, вивчав диференціальні ознаки значень слів у цьому полі.

С. Денисова зазначає, що семантична будова поля (ядерно-периферійна структура в мові) «утворена не за ознаками бінарної опозиції (релевантність чи нерелевантність), а за принципом градуювання – ступеня виявлення ознак із центром, що складається з ознак високого ступеня детермінованості, і периферії – явищ із високим рівнем варіативності» [21, с. 65].

М. Жгенті зазначає, що семантична впорядкованість словесного поля зумовлена семантичною ознакою – словесним значенням одиниць, що входять до його складу [16, с. 17–20]. Дослідник пропонує методикку «семантичних ознак», що дозволяє зіставляти структурно-семантичні організації полів різних мов.

Семантичні поля, що належать різним мовам, презентують структурну організацію навколишнього світу, що вдається вербалізувати за допомогою мови. Вони є способами мовленнєвого опису дійсності. Оскільки концептуальний і мовний зміст у лінгвокультурах різних мов варіюється, то семантичні поля як спосіб репрезентації мовних картин світу залежать від національного сприйняття світу.

Семантичне поле – це компактна частина словника, що розкриває якусь певну «понятійну сферу» цієї мови. Воно неповторне, керується своїми внутрішніми законами і реалізує свої уявлення про світ, часто не збігається з аналогічним явищем, яке представлено як в різних мовах, так і в історії однієї й тієї ж мови. Завдання полягає в тому, щоб визначити специфічний для даної мови розподіл, зв'язок і взаємозумовленість значень. Так, семантичне поле являє собою сукупність взаємообумовлених значень слів (наборів сем), об'єднаних спільністю будь-якої понятійної сфери мови, має певну структурно-функціональну спрямованість і виражає спосіб світосприйняття даним народом, етносом [20, с. 30].

На думку О. Ушакової, семантичне поле може розглядатися і як засіб репрезентації реальності, як лінгвістична категорія і як метод опису лексичного складу мови. Крім того, семантичне поле є філософською категорією, спрямованою на пізнання закономірних зв'язків явищ мовної дійсності. Будучи категорією вищого порядку, семантичне поле виступає в іншому плані як метод системно-функціонального аналізу мови. Інтерпретація того чи того фрагмента дійсності у вигляді ієрархічно організованого в мові семантичного простору представлена найбільш повним і адекватним методом пізнання світу і найважливішим зв'язком між його об'єктами [7, с. 129].

При описі семантичних полів важливо враховувати ієрархічну впорядкованість компонентів змісту в структурі значення. У дослідженні З. Вердієвої встановлені відносини між семами, що описуються синтаксичними позиціями, які займають компоненти у фразі і виділяються

шляхом логічного аналізу та фіксують родо-видові відношення, тобто наявність одних сем обов'язково передбачає наявність інших сем.

За Н. Полонською, семантичне поле – це структура високого ступеня абстракції, формування якої відбувається на підставі виділення певного компонента змісту, спільного для значення всіх членів даної структури незалежно від їх належності до тієї чи тієї морфологічної категорії. Основним критерієм виділення семантичних полів є спільність значень на основі спільності сем, при цьому не враховується граматична парадигматика.

Традиційно дослідження лексики в аспекті польової організації здійснюється у двох напрямках:

- 1) ономасіологічному (від поняття);
- 2) семасіологічному (від слова).

Ю. Караулов вважає, що домінантним є другий підхід, визначаючи лексико-семантичне поле як групу слів однієї мови, що мають досить тісний смисловий зв'язок [30, с. 9].

Щодо різноманітних груп лексики, то варто відзначити досить довільне використання терміна «поле» у мовознавстві. В одних із визначень подано максимальний, дещо надлишковий перелік ознак семантичного поля (смилова атракція, цілісність, впорядкованість, взаємовизначеність елементів, повнота, безперервність, довільність і розмитість, в інших наголошено на належність до поля слів із спільним компонентом значення та різним граматичним значенням або на зв'язок з однією і тією ж темою.

Отже, лексико-семантичні поля характеризуються зв'язком слів або їх окремих значень, системним характером цих зв'язків, що забезпечує безперервність смислового простору. Кожне поле – це своєрідна мозаїка слів, де кожне окреме слово посідає певне місце в лексико-семантичному просторі. Ця мозаїка не збігається в різних мовах, бо кожна мова по-своєму членує об'єктивний світ [7, с. 109]. Національна специфіка лексико-семантичних полів виявляється в кількості наявних у полі слів і в характері опозиції між компонентами поля.

1.2. Структура лексико-семантичного поля

У структурі лексико-семантичного поля лінгвісти виділяють такі частини:

1) ядро поля, що представлено родовою семою – компонентом, навколо якого розгортається поле. Оскільки ядро є лексичним вираженням смислів, або семантичних ознак, воно може замінити кожен із членів парадигми, будучи представником усієї парадигми;

2) центр поля складається з одиниць, які мають інтегральне, загальне з ядром і між собою, значення;

3) периферія поля складається з одиниць, що є найвіддаленішими за своїм значенням від ядра. Вони деталізують та конкретизують основне значення поля. Зазвичай периферійні елементи перебувають у зв'язку з іншими семантичними полями, утворюючи при цьому лексико-семантичну цільність мовної системи;

4) фрагменти поля є вертикальною ядерною і центр-периферійною структурою, яка за своєю семантикою утворює окрему гіпер-гіпонімічну структуру різнотипного складу [11, с. 59].

Будь-яке лексико-семантичне поле має ядро, до складу якого входять назва поля, тісно пов'язане з нею видове ім'я, синоніми та родове ім'я, а також антоніми. На периферії поля знаходяться слова, семами яких перетинаються з ядерними словами за окремими семами [4, с. 84].

У якості ядерної лексеми або групи лексем на роль імені поля можна обрати будь-яку лексему, що цікавить дослідника, проте, результати аналізу можуть бути обмеженими, якщо лексема підібрана невдало, якщо вона не володіє властивостями притягувати велику кількість лексем. Належність до ядра чи периферії прямо залежить від семантики слів, що визначає їх зміст та місце в лексико-семантичному полі.

Між ядром та периферією відбувається розподіл функцій поля: одна частина функцій переходить на ядро, а інша – на периферію. Між ядерною та

периферійною зонами відсутня чітка межа. Складові елементи поля можуть належати до ядра одного поля, при цьому одночасно бути на периферії іншого поля [70, с. 138]. Периферія поля складена з одиниць, що є найвіддаленішими за своїм значенням від ядра. Вони деталізують та конкретизують основне значення поля.

Польовий принцип організації системи мови свідчить про обов'язкову наявність периферії у кожному полі. Жодне мовне явище не може складатися лише з ядра, оскільки периферія є таким же повноправним елементом лексичного значення, як і ядро [13, с. 26].

Як одне з найактуальніших питань у лексичній семантиці Ф. Бацевич розглядає структуру лексико-семантичного поля. Він називає фактором, що об'єднує погляди дослідників, розуміння лексико-семантичного поля як структури, що має ядро і периферію. Дослідник пропонує методичку «семантичних ознак», що дозволяє порівнювати структурно-семантичні організації полів різних мов [11, с. 64].

Семантичний простір по-різному членується в мовах, кількість клітин у межах лексико-семантичного поля не збігається, а тому й не збігаються значення слів-відповідників. У ядрі містяться найважливіші слова, вони пов'язані між собою сильними семантичними відношеннями й утворюють синонімічні, антонімічні і родо-видові групи [15, с. 38]. На периферії містяться функціонально менш важливі слова, що, як правило, належать і до іншого лексико-семантичного поля. У межах лексико-семантичного поля виділяють лексико-семантичні групи так, скажімо, у темпоральному лексико-семантичному полі виокремлюють:

- 1) назви неточних часових відрізків (час, пора, період, епоха, ера тощо);
- 2) назви точних часових відрізків (секунда, хвилина, година, доба, тиждень, місяць, рік, століття тощо);
- 3) назви пір року (весна, літо, осінь, зима);
- 4) назви частин доби (ранок, південь, вечір, ніч);
- 5) назви місяців (січень, лютий тощо);

б) назви днів тижня (понеділок, вівторок тощо) [17, с. 101].

У середині лексико-семантичних груп виділяють ще тісніше пов'язані семантичні об'єднання (їх називають лексико-семантичними категоріями) – синоніми, антоніми, конверсиви, гіпоніми. Синоніми – слова однієї й тієї ж частини мови, значення яких повністю чи частково збігаються. Синонімія відображає в мові властивості об'єктивного світу, через що є лінгвістичною універсалією. У мовознавстві існує декілька підходів до вивчення синонімії. Одні дослідники акцентують на тотожності або подібності значень, інші – на їх повній чи частковій взаємозамінності в тексті, треті – на їх оцінно-стилістичній характеристиці [55, с. 15].

Отже, лексико-семантичне поле складається з ядра, ядерної та периферійної зони. Поле має певні властивості та розвивається у двох напрямках, може мати синонімію чи антонімію в середині своєї структури серед лексем на позначення лексико-семантичного поля.

1.3. Індивідуально-авторське сприйняття світу (лексичний рівень)

Безпосередня картина світу містить як змістовне, концептуальне уявлення про дійсність, так й сукупність ментальних стереотипів, які визначають розуміння та інтерпретацію тих чи тих явищ дійсності. Поняття «картина світу» ґрунтується на вивченні розуміння людиною світу. Якщо світ – це взаємодія людини та навколишнього світу, то картина світу – результат переосмислення інформації про навколишній світ та людину. Людина не схильна помічати ті явища та речі, які знаходяться поза її уявленням про світ. Нам здається, що ми описуємо світ та об'єкти, які знаходяться в ньому, у той час як ми фактично описуємо наше відчуття, наше сприйняття світу. Це змушує вчених сумніватись у самій вірогідності існування можливості описати світ таким, яким він є [66, с. 28].

Концептуальна частина «картини світу» визначається принципом віддзеркалення і не залежить від того, носієм якої мови є людина. Лише мова

дає можливість вербалізувати ці концепти, тому О. Кубрякова стверджує: «Ще до знайомства з мовою людина певною мірою знайомиться зі світом, пізнає його; завдяки відомим каналам чуттєвого сприйняття світу вона володіє певною інформацією про світ, розрізняє і ототожнює об'єкти свого пізнання. Створена таким чином система інформації про світ і є сконструйована ним концептуальна система» [56, с. 129]. Цю тезу підтримують у сучасному мовознавстві Н. Арутюнова, Ю. Караулов, Г. Колшанський, Г. Комлев, Т. Нікітіна, Г. Рамішвілі, Є. Яковлева та інші, адже вона визначає провідну роль мови у формуванні картини світу, свідомості людей і те, яким чином відображається в ній навколишній світ.

«Мовна картина світу» формує тип ставлення людини до світу (природи, тварин, самої себе як елемента світу), визначає норми поведінки людини в світі. На думку Ю. Апресяна, будь-яка природна мова відбиває певний спосіб сприйняття й організації (концептуалізації світу). Висловлені в ній значення складання в певну цілісну систему поглядів, свого роду колективну філософію, яка є обов'язковою для всіх носіїв мови. Можна також уявити поняття «картина світу» як складно-структуровану цілісність, що включає три головні компоненти: світогляд, світосприйняття та світовідчуття. Ці компоненти об'єднані в картині світу специфічним для даної епохи, етносу чи субкультури чином [1, с. 36].

Г. Кошланський, розмірковуючи над поняттям мовної картини світу, підкреслює, що остання ґрунтується на особливостях соціального і трудового досвіду кожного народу. Ці особливості знаходять вираження у відмінностях лексичної та граматичної номінації явищ і процесів, у сполучуваності тих чи тих значень, в їхній етимології тощо. Учений переконаний, що у мові закріплене все розмаїття творчої пізнавальної діяльності людини (соціальної та індивідуальної) [56, с. 175].

Н. Лебедева зазначає: «Наша власна культура надає нам когнітивну матрицю для розуміння світу, тобто «картину світу», кожна цивілізація, як соціальна система характеризується своїм особливим способом сприйняття»

[22, с. 203]. Звідси виходить, що менталітет певного лінгвокультурного співтовариства значною мірою зумовлений його «картиною світу», у якій репрезентовано світосприйняття його членів.

Розглядаючи «мовні картини світу» як похідні національних менталітетів, О. Корнілов розрізняє: «мовну картину світу національної мови», «мовну картину світу певної людини», «наукову мовну картину світу», оскільки у мові фіксується результат осмислення світу кожним із видів людської свідомості (колективною побудовою свідомості нації, індивідуальною свідомістю окремої людини, науковою свідомістю) [29, с. 132]. «Картину світу», яку можна назвати знанням про світ, покладено в основу ще й індивідуальної свідомості, що зумовлює природність того, що система соціально-типових позицій, відношень, оцінок, знаходить знакове відображення в системі національної мови та бере участь у конструюванні мовної картини світу.

Багатство та оригінальність різних підходів до розуміння феномена «картини світу», що розроблені в різних галузях, дає можливість розширити розуміння в рамках лінгвістичних знань процесів сприйняття та інтерпретації інформації, взаємодії носіїв різних «картин світу», успішності адаптації індивіда у світі через розуміння принципів його існування. Уявлення про світ – як предметний, так і соціальний – створює основу свідомості діяльності людини як частини суспільства і як особистості. Людина усвідомлює себе в закономірних вимірах і в соціумі [12, с. 48]. Треба також підкреслити, що зовнішній світ й свідомість людини – це два основних фактори, які формують мовну картину світу будь-яких національної мови. У подальшому необхідно вивчити та дослідити складові національної «мовної картини світу».

Отже, «мовна картина світу» відображає, формує нове світосприйняття і світовідчуття в остаточному підсумку, здійснює переосмислення буття та поглядів щодо світосприйняття та відображення в психіці людини навколишньої дійсності, віддзеркаленням та концептуалізацією світу, що формує певну ціннісну систему поглядів, свого роду колективну

філософію носіїв окремої мови, крізь призму якої людина бачить світ. Надає оцінку мові власного результату багатовікової роботи колективної етнічної свідомості певного народу, послідовна зміна та ускладнення індивідуальних і групових картин світу.

Схиляємося до думки, що лексико-семантичне поле – складна функціональна системно-структурна одиниця лексико-семантичного рівня, сукупність мовних одиниць, об'єднаних спільністю змісту, які відображають понятійний, предметний чи функціональний збіг позначених явищ.

Висновки до першого розділу

Картина світу як сукупність уявлень про довкілля розкривається через мовну структуру, зокрема лексико-семантичну систему мовних одиниць. Система відносин цієї структури є ієрархічно впорядкованим цілим зі складною будовою, в основі якої лежить смисловий каркас, що створює площинну модель лексико-семантичного поля. Культура народу вербалізується в мові, саме мова акумулює ключові концепти культури, транслюючи їх у знаковому втіленні – словах.

Модель світу, що створюється мовою, є суб'єктивний образ об'єктивного світу, вона несе в собі риси людського способу світосприйняття, тобто антропоцентризму, який пронизує всю мову. Таке уявлення (образ, ідея, символ) формується загальнонаціональними ознаками, які доповнюються ознаками індивідуального досвіду та особистої уяви.

Семантичне поле – це компактна частина словника, що розкриває якусь певну «понятійну сферу» цієї мови. Отже, семантичне поле є сукупністю взаємозумовлених значень слів (наборів сем), об'єднаних спільністю будь-якої понятійної сфери мови, має певну структурно-функціональну спрямованість і виражає спосіб світосприйняття народу.

Лексико-семантичне поле характеризується структурованістю: складається з ядра, ядерної та периферійної зони. У ядрі містяться

найважливіші слова, вони пов'язані між собою сильними семантичними відношеннями й утворюють синонімічні, антонімічні і родо-видові групи. Периферію утворюють функціонально менш важливі слова, що, як правило, належать і до іншого лексико-семантичного поля.

Саме лексико-семантичні поля презентують «мовну картину світу», тобто спосіб відбиття реальності у свідомості людини, що полягає у сприйнятті цієї реальності крізь призму мовних та культурно-національних особливостей.

У результаті взаємодії людини з зовнішнім світом формуються його уявлення про цей світ, про різні прояви навколишньої дійсності, багатогранна багатомірна модель світу. Лексико-семантичне поле створює знаковий образ дійсності, її інтерпретацію. Словесні образи речей і лінгвістичні моделі, що відображають специфічні особливості національної мови, доповнюють бачення світу. Вони стають одним із джерел пізнання, осмислення дійсності, сприяють відтворенню більш повної картини навколишньої дійсності у свідомості людини.

РОЗДІЛ 2

ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНИЙ РОЗПОДІЛ ЛЕКСИКИ

Лексика роману Юрія Винничука «Танго смерті» демонструє авторське світорозуміння, його ідеологію, літературні та філософські погляди. Аналіз авторського лексико-семантичних полів дає уявлення про зміст відповідних фрагментів індивідуально-мовної системи письменника. Лексико-семантичні поля відрізняються більш детальним, ніж у загальнонародній мові, складом, специфікою семантичної структури елементів поля (ускладнення семної структури слова, нарощування сем, перебудова їхньої ієрархії), структурою самого поля загалом, на які впливає світогляд письменника.

За допомогою аналізу лексики досліджуваного роману ми виявили функціонування 5 лексико-тематичних полів. За семантикою та частотністю вони представлені:

I. Найбільш частотні лексико-тематичні поля:

1) лексико-тематичне поле «Людина» – 388 мовних одиниць (29, 2 % від загальної кількості проаналізованої лексики);

2) лексико-тематичне поле «Суспільно-політичні поняття» – 363 мовних одиниць (17,8 % від загальної кількості проаналізованої лексики).

II. Середньо частотні лексико-тематичні поля:

1) лексико-тематичне поле «Природа» – 246 мовних одиниць (16,9 % від загальної кількості проаналізованої лексики);

2) лексико-тематичне поле «Творіння» – 102 мовних одиниць (14,5 % від загальної кількості проаналізованої лексики).

III. Найменш частотні лексико-тематичні поля:

1) лексико-тематичне поле «Простір» – 98 мовних одиниць (12, 4 % від загальної кількості проаналізованої лексики);

2) лексико-семантичні групи «Відображення», «Система знань», «Війна» та «Барикада» – 54 мовних одиниць (9, 2 % від загальної кількості проаналізованої лексики).

Подальший опис фактологічного матеріалу здійснено з урахуванням кількісного складу іменників, розподіленого на тематичні поля-категорії.

Розглянемо більш детально лексико-тематичні поля роману Юрія Винничука «Танго смерті» від найбільш до найменш частотного поля.

2.1. Найбільш частотні лексико-тематичні поля художнього мовлення Юрія Винничука

У художньому мовленні письменника найбільш частотним є лексико-тематичне поле «Людина», що налічує 388 мовних одиниць і розділяється на 11 лексико-семантичних груп (ЛСГ).

ЛСГ 1 «Родинні стосунки»: *батьки* (*Грошей як не було, так і не було, а батьки Роми не відмовляли собі в задоволенні зайвий раз нагадати про те, що молоді сидять у них на шиї* (1, с. 8), *син* (*Вирушив з хати на роботу так само, як і будь-якого дня, правда, до його незмінних обов'язків належало ще відвести сина в ясла* (1, с. 10), *сестра* (*З родини в Яроша ще жива була старша сестра його матері тета Люція, стара панна* (1, с. 11), *брат* (*А ще в моєї мами був брат, священик, що мав парафію на Замарстинові, називався отець Мирослав, але я його кликав просто «вуйцьо»* (1, с. 66), *небож* (*Найбільше задоволення вона отримувала, коли вдавалося посадити небожа за стіл і чимось нагодувати, тоді сама ставала навпроти і дивилася на нього закоханими очима* (1, с. 12), *тета (тітка)* (*Жодні намагання спам'ятати тету, аби не поралася більше коло конфітур, не повелися, вона і не могла подолати тієї звички, і не хотіла, адже її коханий страшенно любив солодощі* (1, с. 11), *тітка (Тітка, яка щасливо пережила не одну війну і не одне лихоліття, залишилася вірною собі і в мирний час* (1, с. 14), *тесть* (*Вранці застав на своїх паперах заляпану смальцем гарячу пательню, з якої тєсть наминав яєчню, щедро присипану зеленою цибулею* (1, с. 10), *діти* (*І пам'ятайте, що весь наш колектив завше вами пишався, і діти вас любили, їм буде важко без вас* (1, с. 11), *дружина* (*У пана Кнофлика була*

красуня **дружина**, значно молодила за нього, вона нагадувала мені Венеру, коли вона йшла, то здавалося, що то йде не дружина директора поховального закладу, а сама імператриця (1, с. 8), **наречений** (Здогадуюсь, але ви не мій наречений, а я постановила собі, що віддамся лише нареченому (1, с. 11), **батько** (Ми пам'ятали уже до деталей, що і як тоді відбувалося, і розглядали малюнок, вгадуючи, де чий **батько**, і навіть згодом, коли ми дізналися, що художник цю картину малював з уяви і просто не міг знати, як виглядали герої насправді, то все одно кожен уже встиг вибрати «свого» **батька**, який бодай трохи скидався на імлаві спогади дитинства (1, с. 16), **тато** (Я знав свого **тата** більше з фотографій, бо мій **тато** Олександр Барбарика загинув 22 листопада 1921 року, коли мені було чотири роки, у пам'яті збереглося ще неясний спогад (1, с. 15), **мама** (Моя **мама** не була вар'яткою, вона лише любила дерти лаха і голосно демонструвати свою причетність до богемі (1, с. 19), **дідусь** (Спи, наш **дідуню**, і не журись, Ляжем з тобою і ми колись (1, с. 2), **бабуня** (Наша **бабуся** теж мала заняття – вона плакала, але Ні, не так, як то робить кожен з нас, вона виконувала художній плач, і так, як голосила наша бабця, не голосив ніхто (1, с. 23), **онук** (Невже це вас хвилює, це ж насправді приємно, коли-небудь можна й **онукам** показати – ось дивіться і про вашого дідуся написали (1, с. 20), **родина** (Бабця намагалася дідуся зранку соромити, сповідала довго і терпляче, пояснюючи, яку ганьбу він приносить **родині**, але дідусь лише мовчки кивав головою, а увечері зникав з хати і опинявся там, де збиралася найтемніша еліта міста (1, с. 30).

ЛСГ 2 «Невідомі особи»: **цьотка** (Тато тримав у пам'яті усіх своїх пацієнтів і, коли приходила якась чергова **цьотка** з села Тучного і казала, що їй порадила звернутися до пана дохтіра Марійка, яка віддалася за Міська з Печихвостів, що робить на комбайні, то тато відразу знав, про кого мова, бо він не тільки Марійці зуби вставляв, але й тому Міському (1, с. 37), **жінка** (Але якось він упіймав улюблену кішечку Бузинової пані і вже збирався її убити, як раптом перед ним з'явилася **жінка** в зеленій сукні і з розпущеним

зеленим волоссям (1, с. 34), **дівниця** (Ярош задля цієї святої мети навіть завів платонічний роман з однією книгаркою, на щось більше він би їй не спромігся, бо вона належала до тих перестарілих дівниць, які внаслідок прожитих на самоті років стають у побуті нестерпними, примхливими і занудними (1, с. 44)), **молодиця** (Але в якийсь момент до його сонної свідомості долинули слова і вирази, які, без сумніву, вражали його чоловічу гідність і честь, він зірвався з ліжка, метнувся на балькон і, вхопивши бабуся – тоді ще **молодицю** – уперек, перегнув її через перила так, що вона замахала руками (1, с. 56), **хлопчик** (Думаючи при цьому, ким же був той неслухняний **хлопчик**, якого перетворили на цибулю, і чи цвиркне кров із цибулини, якщо її прокусити, тому я не їв тієї цибулі сирюю та прохав і маму не рухати її, бо ану ж коли-небудь чари розвіються і вінок цибулі знову перетвориться на **хлопчика** (1, с. 61), **дитина** (Буває, буває. Зробив їй **дитину**, а сам чкурнув до війська (1, с. 26), **гість**, **панночка** (Ярош не побачив у цьому нічого поганого, та як тільки вони зникли, симпатична **панночка** враз від Яроша відлипла і зайнялася кимсь іншим (1, с. 30), **панна** (Я теж, – промовила вона з усією своєю наївністю і безпосередністю, облишивши притаманні **паннам** допоміжні фрази, які б мали задемонструвати її байдужість, незалежність від усього, що може її спіткати, і залишаючи йому чудову нагоду для цілком логічного запрошення піти з ним (1, с. 36), **пан** (Хочу вам подякувати за те, що вивели мене на **пана** Йосипа, я від нього отримав дуже цікавий рукопис про старий Львів (1, с. 105), **вуйко** (У перших рядах зазвичай стояли самі батяри і жадібно ловили кожне слово, душачись зо сміху, бо любили вони **вуйця** понад усе, називаючи отцем-батяром, а проповіді **вуйця** були і справді неабиякі, люди після такої проповіді усю дорогу додому дискутували (1, с. 79).

ЛСГ 3 «Будівлі»: гімназія (Я зустрічав її з **гімназії** і проводжав додому, а дорогою ми прогулювалися у Єзуїтському парку чи на Високому Замку, тримаючись за руки, і я довго ще, довго не міг насмілитися їй поцілувати (1, с. 53), **школа** (Дітлашня, ідучи зі **школи**, завше гурмами

зупинялася коло тієї вітрини і з нетерпінням чекала, коли мурин до них мругне або усміхнеться (1, с. 63), **будинок** (**Будинок** був захаращений тітчиними речами, безліччю різноманітного мотлоху, який для тети, мабуть, складав неабияку цінність (1, с. 5), **бібліотека** (Збереглася і Національна **бібліотека** на вулиці Мехіко, де він працював скромним бібліотекарем (1, с. 76), **помешкання** (Діждавшись, коли помешкання спорожніє, повернувся і поволі, не поспішаючи, склав усі свої речі (1, с. 3), **книгарня** (Але це помешкання не збереглося, зате збереглася **книгарня** навпроти, куди Борхес ходив щоранку диктувати свої твори, коли осліп (1, с. 75), **інститут** (Ернест Єгер, німець, народжений у 1890 році у Празі, закінчив політехнічний **інститут** і старшинську школу у Відні (1, с. 7), **замок** (І все це тільки для того, аби поступово, ложка за ложкою, руйнувати цей казковий край, щоразу уявляючи, що саме зникає у вустах – **замок** (1, с. 7), **пивниця** (Коли під самою стелею пивниці знайшов кілька вуджених шинок, що спочивали в панчохах, коли витяг їх і спробував на смак, переконався, що нічого їм не бракує (1, с. 6), **собор** (Чорти несли цю скелю, щоб скинути її на **собор** Святого Юра, але впустили на землю, почувши крик півня (1, с. 134)), **крамниця** (Під продуктовими **крамницями** довгі черги за хлібом і товщами, за мукою і крупами (1, с. 140), **ресторан** (Авжеж, вона спала, їй так погано, вона перепила, кавалер її завів дорогою ще в ресторан, отам вона й набралась (1, с. 19), **книгосховище** (Опісля усі розбрелися по своїх кабінетах і **книгосховищах**, а директор повів панну Мілю до себе, щоб ще раз детально вислухати весь перебіг злочину (1, с. 82), **ятка** (Вони вийшли на Клепарівську, а звідти заскочили на Краківський ринок, де була **ятка** (1, с. 73), **концтабор** (А між іншим, тут був **концтабір**. Знаменитий Янівський **концтабір** (1, с. 74).

ЛСГ 4 «Почуття»: страх (Хто працював на полі під цей час, полудень вселяв **страх**, можливо, тому, що ополудні в спеку завмирало життя (1, с. 36), **бажання** (На відміну від моїх друзів я не мав жодного **бажання** учитися, точніше не так, я не мав бажання учитися в наукових закладах

(1, с. 45), **тривога** (*Ця книга сповнена містики і незрозумілих фраз, читаючи її, відчуваєш, як у душу закрадається тривога, незрозумілий страх* (1, с. 109), **трагедія** (*Трагедія під Базаром була описана в багатьох галицьких часописах, вона увійшла в шкільні читанки* (1, с. 8), **розлука** (*Розлука з малим була для нього особливо болісною, він знав, що втрачає дуже багато приємних моментів* (1, с. 3), **побажання** (*Америка вислала ультиматум Німеччині, нічого такого, лише побажання* (1, с. 147), **ностальгія** (*Коханий страшенно любив солодощі, і вона з ностальгією згадувала, як не раз годувала його з ложечки* (1, с. 5), **почуття** (*Почуття перемагали здоровий глузд, а відтак, коли вони одружилися, то поселилися у Роминих батьків, і це стало початком кінця* (1, с. 4), **турбота** (*Тут ви знайдете увагу і турботу* (1, с. 145), **пристрасть** (*Хоча й не міг не милуватися юними привидами, але з усіх сил тамував свою пристрасть, боячись повені почуттів* (1, с. 12), **оргазм** (*Вона влаштовувала такий марафон, раніше, аби він міг відволіктися і затримати оргазм якнайдовше, вручала йому томик Марселя Пруста* (1, с. 13), **кайф** (*Усіма звуками, які видобувала з вуст, що робить це не так для нього, як для себе, що їй це в кайф, мовби перебувала під дією наркотику* (1, с. 13), **щастя** (*Ярош подумав, що от знову йому усміхнулося щастя – втрачаючи лише здобуваєш* (1, с. 18), **захват** (*Вона в захваті від ваших лекцій* (1, с. 168).

ЛСГ 5 «Записи»: роман (*Ярош задля цієї святої мети навіть завів платонічний роман з однією книгаркою, на щось більше він би й не спромігся* (1, с. 6), **вірш** (*Руся написала багатослівного вірша, в якому розповіла про свої почуття і про те, який він грубошкірий* (1, с. 8), **рукопис** (*І от аптекар відкриває в тому рукописі таємницю, завдяки якій можна розбудити в собі ті попередні знання і мовби продовжити своє попереднє життя* (1, с. 58), **докторська** (*Йому запропонували місце викладача на кафедрі сходознавства, за рік він захистив дисертацію, а ще через п'ять років – докторську* (1, с. 13), **стаття** (*Раптом я отримую гонорар за якусь свою статтю, яку переклали на Заході* (1, с. 139), **лист** (*Написав листа, в якому повідомляв, що*

йде назавжди і безповоротно (1, с. 11), **мудрації** (Прилаштувавшись на драбині, записувати якісь **мудрації** до своєї «Книги» (1, с. 85), **манускрипт** (Автором цього **манускрипта** був львівський аптекар Йоганн Калькбреннер (1, с. 59), **заповіт** (Пан аптекар, сказав, що його син буде грати на бандурі, ну, і мамця мусила виконати його **заповіт** (1, с. 46), **трактат** (Якось мені трапився **трактат** мало кому відомого, але видатного ученого Де Селбі про дзеркало (1, с. 83), **антологія** (Відтак розмова перейшла на **антологію** арканумської літератури, яку укладає професор, і дівчина сказала, що й сама уже децю переклала (1, с. 44), **часопис** (Руся жила недалеко від університету, натомість він її залучив до **часопису**, який редагував, вона могла, сидячи вдома, заробляти пристойні гроші (1, с. 27), **рецензія** (Щоб заробити на прожиття й на сплату аліментів, публікував літературні **рецензії** і переклади (1, с. 9), **дисертація** (Захистивши **дисертацію** на тему дерунів, ви б викладали в якому-небудь кулінарному технікумі, і ми б ніколи не познайомилися (1, с. 179).

ЛСГ 6 «Частини тіла»: **голова** (З вікна на протилежному балкони висовувалася **голова** пані Голди (1, с. 65), **шия** (Накинув петлю на **шию**, покрутив туди-сюди головою, мовби припасовуючи її до **шиї** якнайзручніше (1, с. 17), **тіло** (Зітхнула матінка, виймаючи кананку з торбинки, і мала рацію, бо **тіло** вже встигли накрити простирадлом (1, с. 31), **ноги** (Летіти йому довелося трохи довше, ніж він розраховував, бо гіпс таки не витримав і тріснув, балюстрада обвалилася, а чоловік гугупнув на бруківку і зламав обидві **ноги** (1, с. 27), **підгорля** (Тета була огрядною жінкою з обвислим **підгорлям**, мала товсті ноги, ходила, перевалюючись (1, с. 42), **очі** (Голоси ці видушують з їхніх **очей** сльози, але вони не будуть здаватися, вони добре знають, що їх чекає (1, с. 8), **обличчя** (А **обличчя** її ставало настільки одухотвореним, що він усе дужче і дужче закохувався в неї (1, с. 10), **вухо** (Коли під час таких читань вона притулялася до нього і гарячим подихом лоскотала **вухо**, він думав, що ця ідилія буде вічною (1, с. 12), **рука** (**Рука** зі смичком торкається скрипки, і лунає мелодія танга (1, с. 6), **вуста** (При

цьому вологі її **вуста** рухалися так, ніби смоктали цукерку, заковтуючи слину (1, с. 18), **язик** (Він облизувався і крапельки червоного або жовтого варення вилискували в нього на **язику** й на **вустах** (1, с. 28), **ніздрі** (У **ніздрі** мені вдарив запах не тільки старих фоліантів, цвілі й шкіри, дерев'яних стелажів, поточених шашелем, а й якийсь дивний і незбагненний (1, с. 95).

ЛСГ 7 «Приміщення»: **масандра** (На першому поверсі було дві просторі кімнати і кухня, а на другому – велика **мансарда** з широкими вікнами (1, с. 37), **фойє** (У **фойє** сновигали хворі, з тих, що були «легкі», вони могли вільно пересуватися, виходити в парк і дивитися телевизор (1, с. 19), **коридор** (У **коридорі** за столом сиділа якась бабця у сірому хіджабі, вона усміхнулася до нього і привітно покивала головою (1, с. 115), **кухня** (Раз на місяць **кухня** перетворювалася на Африку – то був День Великого Прання, коли королевою **кухні** ставала прачка (1, с. 25), **кімната** (**Кімната** була невеличка, і він навіть не зміг розкласти усі свої книги, але зате йому вже ніхто не заважав (1, с. 16), **кабінет** (Вони сидять у своїх **кабінетах**, а дехто й ночує там і харчується, бо інколи до мене долинають запахи горохової зупи (1, с. 80).

ЛСГ 8 «Конструкції»: **стелаж** (Пан Йосип встав, підійшов до **стелажу** і, добувши якусь стару книгу, розкрив її на закладці (1, с. 61), **спіжарня** (У **спіжарні** на полицях красувалося безліч слоїків (1, с. 49), **прилавок** (Зупинився за звичкою біля будки, капелюха поклав на **прилавок**, парасоллю почепив собі на лікоть (1, с. 52), **вітрина** (Перед Різдом і Великоднем **вітрина** мінялася, перетворившись на святковий стіл з чоколядових і марципанових виробів (1, с. 106), **шухляда** (Вона нахилилася, витягла зі столу нижню **шухляду** і, вийнявши маленьке пуделочко (1, с. 84).

ЛСГ 9 «Міні-споруди»: **вікно** (Я дивився у **вікно**, і мені хотілося, щоб це ніколи не закінчувалося, оцей ранок і сніданок (1, с. 120), **паркан** (Могутній крилатий горіх, який добру половину свого врожаю осипав поза **паркан** і там його підбирали діти або перехожі, Ярош ніколи нічого, що впало за **парканом**, не підбирав (1, с. 34), **двері** (Ярош піднімався на самий

верх, на третій поверх, де було двоє **дверей** до помешкань, а вгорі – металеві **двері** на стрих (1, с. 64), **стіл** (Прибравши в хаті та звільнивши **стіл** від книг, які мали звичку заповнювати щораз ширші території, наче кочові завойовники (1, с. 42), **меблі** (По особливому пахли старі **меблі**, викликаючи в пам'яті щось давно забуте, щось, що пахло так у дитинстві (1, с. 129), **фотель** (Ярош відвів погляд, підійшов у кут і сів у **фотель** (1, с. 156).

ЛСГ 10 «Психічні процеси»: **увага** (Варто було б написати «Дошки на труни», він сказав, що так навіть краще, бо це привертає увагу, і кожен, хто помітив помилку, відразу квапиться заявити про неї (1, с. 69), **мислення** (Коли вона вмовкла і замислилась, Ярош запитав (1, с. 74), **пам'ять** (Коли вона заходжувалася коло варення, вигулькували в її **пам'яті** і трималися доти, доки відбувався цей процес (1, с. 21), **глузд** (Почуття перемагали здоровий **глузд**, а відтак, коли вони одружилися, то поселилися у Роминих батьків, і це стало початком кінця (1, с. 17).

ЛСГ 11 «Дохід»: **скарб** (То така була забава, а насправді нам страшенно хотілося знайти який-небудь **скарб** (1, с. 53), **пенсія** (У кожній хаті є і бабці, і дядзі, котрі на **пенсії**, то що я маю їх переписувати (1, с. 35), **гроші** (Захлинувся димом дорогого цитара і плакав ще зо півгодини по тому, як бабця плакати скінчила, а відтак заплатив **гроші** (1, с. 38), **злотий** (Має їдного **злого** в кишені, а хоче цілий базар закупити (1, с. 21), **гонорар** (Частина цих **грошей** були його власні, які він давав їй у вигляді гонорарів (1, с. 66).

Ідучи слідом за автором, виокремлюємо наступне найбільш частотне лексико-тематичне поле «Суспільно-політичні поняття», що налічує 264 мовні одиниці і розділяється на 6 лексико-семантичних груп.

ЛСГ 1 «Соціальний статус»: **ректор** (**Ректор** постукав паличкою по підлозі і промовив (1, с. 81), **професор** (Насмілилася поцікавитися, над чим зараз працює **професор**, і Ярош розповів тоді про «Книгу Смерті» і дивні пісні з танцями (1, с. 43), **маестро** (Вибачте, маестро, що я вас потурбувала. Я давно вже хотіла з вами зустрітися (1, с. 84), **філософ** (Я хотів було

пояснити панові директорові, що я не просто синочок, а **філософ** з гострим баченням довоколишнього світу (1, с. 77), **композитор** (Це музикант, **композитор**, у нього руки не пристосовані до такої праці (1, с. 84), **актор** (А раз, коли до Львова приїхав фільмовий **актор** – та що там актор – зірка (1, с. 75), **інтелектуал** (Ярош добре знав, яке враження на **інтелектуалів** справляє його книгозбірня, тому реакція Данки його не дивувала (1, с. 40), **медсестра** (Мовби нічого їй не трапилося, мовби вона тут не пацієнтка, а **медсестра**, усмішка її була навіть не так радісна, як ласа (1, с. 24), **акробат** (Людей збіглося – тлуми і тлуми, і от, коли **акробат** пройшов по линві між двома наріжними будинками на початку Хоруниці, а потім під бурхливі оплески глядачів зіскочив на дах кам'яниці, в партері якої містився славетний сніданковий покій (1, с. 12), **геній** (Син у неї матолок і кукінамуні чи **геній**, адже **генії**, коли знаєте, теж переважно злегка прибацані, я особисто схилився до того, що я таки **геній**, бо ніщо так мене не розпирало, як геніальні ідеї (1, с. 46), **чарівниця** (Тоді тета скидалася на **чарівницю**, яка готує якесь приворотне зілля, була зосереджена і серйозна (1, с. 14), **поет** (Ярош з подивом пригадав свій переклад творів арканумського **поета** Люцилія (1, с. 88), **віртуоз** (Та й до того ж їх може виконати лише надзвичайний **віртуоз**, а розрізнити не може ніхто (1, с. 185), **викладач** (Йому запропонували місце **викладача** на кафедрі сходознавства, за рік він захистив дисертацію, а ще через п'ять років – докторську (1, с. 22), **учитель** (Пан **учитель** був морально розбитий і знівечений, здогадавшись, яку йому свиню підсунули кляті дітиська (1, с. 48), **фармацевт** (Леопольд Мількер, жид, народжений 1901 року в Галичині, син учителя, навчався у Відні, **фармацевт**, під час походу завідував аптекою лазарету (1, с. 14), **художник** (Художник цю картину малював з уяви і просто не міг знати, як виглядали герої насправді (1, с. 10), **черниця** (Таким сигнальним прапором був увесь її гардероб, який покликаний приховувати всі випуклості її тіла, як у **черниці**, бо вона чекала на «серйозні стосунки» (1, с. 8), **ворог** (Вуйцьо пояснив, що **ворога** буде вбивати спеціально навчений босць, а я маю лише

асистувати (1, с. 116), **мучитель** (Не раз помагав йому після школи, і було б просто чудово провідати його саме тоді, коли тудою буде проходити Йоськів мучитель (1, с. 47), **убивця** (Наше друге правило звучить так: ми всіх ховаємо за найвищою категорією – що **убивцю**, що невинну панну (1, с. 68).

ЛСГ 2 «Етнічна належність»: **єврей** (Виходячи з дому чи вертаючи домів, кожен побожний **єврей** прикладав два пальці до вуст, а потім до мезузи (1, с. 89), **німець**, **поляк**, **китаєць**, **жид**, **українець**, **росіянин** (Кілька голосів затягнуло «Ще не вмерла Україна!», їх підхопив цілий хор, співали усі – **українці**, **поляки**, два десятки **росіян**, **жиди** Яків Крутокоп, Йосип Єндрик, Захар Атнабунт, **німець** Йосиф Кранц, білорус Михайло Малевич, ба навіть **китаєць** Мон За Літ (1, с. 98).

ЛСГ 3 «Сукупності людей»: **публіка** (Вечорами, коли перекупники та базарники розходилися, у шинку збиралася вже ліпша **публіка** (1, с. 207), **колектив** (І пам'ятайте, що весь наш **колектив** завше вами пишався, і діти вас любили, їм буде важко без вас (1, с. 8), **дивізія** (Хто був тим козаком 4-ї Київської **дивізії**, якому вдалося вижити і врятуватися (1, с. 16), **кодло** (Сміх той зближав їх, вивищував над оцим жидівським кодлом, над цією наволоччю, що колись так гонорувалася, а нині повзає по землі у своїх костюмах (1, с. 49), **натовп** (Тим часом з'явилися санітари з ношами, увесь **натовп** враз напружився і посунув допереду, поліціянти розчепірили руки і закричали, що ніхто не сміє наближатися, але всі чекали (1, с. 17), **організація** (Приналежність до злочинної сіоністської **організації**. Її братика, на жаль, не вдалося розшукати (1, с. 190).

ЛСГ 4: «Суспільно-економічна формація»: **стрілець** (Цілими днями нас муштрували і вчили стріляти, але **стрільці** з мене і Йоська були нездалі, добре хоч Вольф міг пописатися (1, с. 140), **есесівець** (Хтось мене штурхнув, і я відлетів до стіни, а **есесівець** поманив до себе пальцем і поцікавився, чи я не жид (1, с. 260), **енкаведист** (Коли до них у гості завітав один **енкаведист**, Лія вирішила пригостити його яєчною, взяла в руки пательню і

тільки-но намірилася покласти її на плиту, як **енкаведистові** конче загорілося її обняти (1, с. 172), **більшовик** (Мусили вилити свою лютю до **більшовиків**, відплатити комусь за свої страждання, за свої муки, за смерть своїх рідних, а що преса за німецькою вказівкою підказала, хто саме винен у всіх більшовицьких злочинах (1, с. 202).

ЛСГ 5 «Система рангів»: **комісар** (**Комісар** цього разу засопів, як ковальський міх (1, с. 127), **полковник** (Але **полковник** Болеслав Фіялковський взявся до справи рвучко, отримавши під своє командування два маршові батальйони піхоти (1, с. 140), **підполковник** (Вони сіли обабіч столу, і **підполковник** почав сипати звичними уже запитаннями про життя, про наукові успіхи, плани на майбутнє (1, с. 148), **солдат** (Обабіч тлуми чужоземних солдат – штурхають, відбирають зброю, лаються, а десь далеко ще цокочуть постріли, вибухи поодиноких гарматних (1, с. 155), **ветеран** (Дачниками зазвичай були не місцеві, а державні службовці, військові, **ветерани** (1, с. 74), **директриса** (Ви не можете просто так серед навчального року кидати школу! – справедливо обурилася **директриса** (1, с. 12).

ЛСГ 6 «Організації»: **таксі** (Після цього він викликав **таксі** й опинився на другому кінці Львова на Майорівці (1, с. 17), **поліція** (Мене приємно тішило відчуття того, що я знаю щось таке, чого не знають тисячі людей у Львові, навіть **поліція**, навіть моя мама (1, с. 129), **міліція** (Коли вояки розбили двері вагона, в якому були ящики з алкоголем, почалася шалена пиятика, з часу до часу хтось в екстазі стріляв у небо, щойно тоді прибігла **міліція** і спинила те буйство (1, с. 165), **хор** (Зазвичай постійною плачкою була моя бабця, але траплялися й такі клієнти, яким мало було однієї плачки, і замовляли собі цілий **хор** (1, с. 68).

Отже, мова є найважливіше знаряддя зв'язку людини з людиною реалізуючи свої специфічні функції, вирішуючи завдання широкого суспільного значення, вносять вагомий внесок у соціально-культурне будівництво. Формування розгалуженої системи суспільно-політичних

організацій і рухів є показником розвиненості громадянського суспільства, свідченням різноманіття і структурованості його інтересів. Ми можемо говорити про те, що письменник реалізує власне світобачення людини як «Людини – істоти соціальної», що знаходить своє віддзеркалення у творі. Дослідивши фактологічний матеріал, ми виокремили два найбільших за обсягом лексико-семантичних поля, такі як «Людина» та «Суспільно-політичні поняття».

2.2. Середньо частотні лексико-тематичні поля художнього мовлення Юрія Винничука

Середньо частотне лексико-семантичне поле «Природа» налічує 246 мовних одиниць, які розподіляються між п'ятьма лексико-семантичними групами:

ЛСГ 1 «Флора»: **вишня** (*Мусиш прихопити з собою одну стиглу вишню, і коли будеш із нами борюкатися, непомітно її кинеш собі в псок і розкусиш так, аби сік тобі витік з вуст, а кісточку виплюнеш* (1, с. 54), **сливи** (*Ярош вийшов на подвір'я, доріжка, що вела до хвіртки, була всіяна напівзогнелими сливками, що попадали за ніч з дерева, коли буяв вітер* (1, с. 43), **груші** (*Потім міг вийти в сад, прогулятися між дерев, підібрати яблуко або грушку і тут же її з'їсти, сполохавши при цьому сорок* (1, с. 36), **айва** (*Виварені в цукровому сиропі помаранчеві, цитринові та мандаринові шкуринки, а ще – райські яблучка й айва* (1, с. 24), **яблука** (*Монолог пані Стефи, цього разу про нічний вітер, про збиті яблука, про гілки, що люто морскали шиби і не давали заснути, і про молитву до святого Антонія* (1, с. 42), **фініки, родзинки**, (*Коли мурин до них мругне або усміхнеться, чи бодай пальцем поманить, а потім дітиська приводили в крамницю своїх батьків і купували халву, шербет, козину, фініки, родзинки* (1, с. 63), **ягоди** (*Вогонь продовжував весело облизувати метал, ягоди шумували, булькали, пузирилися і піднімалися, а досягнувши країв мидниці, вибігли на плиту й*

загасили вогонь (1, с. 20), **виноград** (Наші душі були сп'янілі від вина безсмертя ще перед тим, як у світі з'явилися сади, виноградні лози і **виноград** (1, с. 112), **фрукти** (Конфітури, серед яких обов'язковим було варення з ягід і **фруктів**, але не були закручені металевими покриттями, а накриті спеціальним скляним папером (1, с. 61), **банани, ананас, кокоси** (А поміж ними красувалися витесані з дерева і розмальовані **банани, ананаси, папайї, кокоси** та інші фіґи з маком (1, с. 74), **рожа** (Коли ж літо добігало кінця, то все місто потопало в п'янку ароматі смажених конфітур з ягід і **рож** (1, с. 23), **сонях, мальва, жоржина** (Металевими каркасами зміївся білий і чорний виноград, під вікнами розкинулися квітники, серед яких гордо тримали варту **соняхи, мальви і жоржини** (1, с. 23), **матиюла** (Підвіконня розквітали матіюлами, настурціями і лінивими котями, що грілися на сонці, ловити запахи, які линули з вікон кухонь (1, с. 40), **цибуля** (А до того ще **цибуля** – Пречиста Діва. Ой, файна! Ану ше шкалик, і я вже йду (1, с. 36), **агрест, порічки** (Будинок був оточений старим, ще родючим садом, уздовж парканів куйовдилися кущі чепірхатого **агресту**, червоних, жовтих і чорних **порічок** (1, с. 24), **морква** (Ну, якщо не можна хрін, то най буде **морква** (1, с. 116), **часник, гриби перець, кріп, кмін** (Стіни пивниці були обвішані в'язанками **часнику, цибулі, червоного пекучого перцю, засушеного кропу і кмину, мішечками з горіхами** (1, с. 25), **буряк** (Жодних імен! Тямиш? Тільки псевда. Яке твоє? – Моє? Але я ще собі не вибрав. Хай буде **буряк!** (1, с. 113), **селера** (Посередині пивниці стояла велика диктяна пака з піском, а в ньому – **морква, петрушка, селера** (1, с. 16), **сад** (Наповнювалася, Ярош виносив її у **сад** і спалював, щоб нікому більше не потрапила на очі його писанина (1, с. 33), **кущ** (Йосько з Вольфом повалилися в **кущі**, як і було сплановано, там Вольф голосно заойойкав і, вдаючи, що ледве від Йоська вирвався, взяв лахи під пахи і кинувся тікати (1, с. 55), **квіточки** (Рута слухала його неухважно, роззираючись на боки та милуючись пташечками і **квіточками**, бо то була така дівчина, яка знала ціну словам і ціну красотам природи (1, с. 91), **дерева** (Як я люблю отакі старі **дерева**, вони нагадують мені

дитинство (1, с. 168), **бузина** (Повні вишневі вуста виглядали так, мовби вона щойно випила кварту крові, і от у густелезних кущах **бузини**, де ми з нею заховалися, Лія сіла на траву, зігнувши перед себе коліна й обхопивши їх руками (1, с. 60).

ЛСГ 2 «Фауна»: **котик** (Зустрічаючи потяги, які ніколи там не зупиняться, але для яких з часу до часу треба перевести стрілки, і мав би собі **котика** (1, с. 67), **білка** (Ми сиділи на лавочці на Високому Замку, а довкола не було живої душі, окрім **білок**, Лія не пригорнула мою голову до себе і не поцілувала (1, с. 70), **крук** (Усі вони скидалися на **круків** своїми гострими кривими носами, вузьким подовгастим обличчям, темними тіннями під очима і тонкими, ледь не синіми вустами (1, с. 68), **метелик** (Ярош перегорнув кілька сторінок, серед різноманітних візерунків – переважно **метеликів**, пташечок, квіточок і витких стебел – красувалися виписані каліграфічним почерком вірші (1, с. 21), **муха** (Приїхав ду Львова акрубата-муха, Вліз на Теличкову і випустив духа (1, с. 18), **пташечка** (Рута слухала його неухважно, роззираючись на боки та милуючись **пташечками** і квіточками, бо то була така дівчина, яка знала ціну словам і ціну красотам природи (1, с. 55), **жаба** (Ми з мамою мали до математики такий самий стосунок, як **жаба** до вирію (1, с. 33), **горобчик**, **хом'ячок**, **слимачок** (А відтак я став маминим синочком, коханою квіточкою, золотеньким **горобчиком**, сонечком і жабкою, **хом'ячком** і **слимачком** (1, с. 21), **качка** (Тета була огрядною жінкою з обвислим підгорлям, мала товсті ноги, ходила, перевалюючись, як **качка**, і пахла валідолом (1, с. 6), **ворони** (Сама лічниця містилася на мальовничій околиці, серед дерев і клумб, на деревах гніздилися **ворони** і голосно каркали (1, с. 12), **собака** (Відтоді іноді ночами в підніжжі Гицлевої гори начебто можна було почути розпачливі крики гицля і гавкіт **собак** (1, с. 29), **песик** (Хотів затримати якнайдовше, тому дивився у вікно, на дерева, на гнізда ворон, на **песика**, який бігав парком, дивився без докорів совісті, бо дівчина й сама звеліла йому (1, с. 13), **миша** (Я зберігав його тривалий час у підвалі в скляному бутлі, аби **миші** не потрубили

(1, с. 62), **щур, бобер, борсук** (*Не треба вигадувати таких дурнуваних гасел, – буркнув я, – щурів краще було б замінити на бобрів або борсуків, тоді б я ніколи не сплутав їх із мишами* (1, с. 127).

ЛСГ 3 «Екосистеми»: **лук** (*Вирисовуючи фантазійні картини, в яких вгадувалися замки і гори, ліси і луги, ріки і непролазні болота* (1, с. 10), **гори** (*Відтоді іноді ночами в підніжжі Гицлевої гори начебто можна було почути розпачливі крики гицля і гавкіт собак* (1, с. 29), **ліс** (*У цій книзі йде дощ, гримить і блискає, – сказала пані Конопелька, – а оно в тій шумить ліс, пахне хвоєю і чути чийсь кроки, похрускування сухого гілляччя* (1, с. 88), **море** (*Морем пахло ще виразніше, у тій чорній густині, у волохатій тиші ледь-ледь чутно напливали хвилі на берег, непоспішно й сонно, мовби море ще не прокинулося, все ще перебуваючи в самозаглибленій дрімоті та вигойдуючись у неквапному ритмі* (1, с. 103), **ріка** (*Шуміла нестримна ріка корзо, здавалося йому, що, опинившись там, неодмінно зустрине безліч привидів того старого, неіснуючого вже Львова* (1, с. 83), **болото** (*Можете не роззуватися, на вулиці ж болота нема* (1, с. 57).

ЛСГ 4 «Атмосферні явища»: **туман** (*Гуркіт і шум тлумили мої кроки, сутінки поволі загусали, а туман з верхів'їв стелажів опускався все нижче, я йшов, зиркаючи на номери стелажів* (1, с. 95), **спека, повітря** (*Одного такого літа, коли спека забивала подих і повітря мріло понад деревами, тета Люція, розморившись біля плити, сіла у фотель і задрімала* (1, с. 13), **мороз** (*Там нагорі падає сніг, каркають ворони, тріщать дерева від морозу, а десь далеко порипує сніг під чоботами убивць* (1, с. 4), **сніг** (*Інколи вечорами, коли сіявся сніг і приховував сліди, ми виходили зі схрону на поверхню, тоді-то й над'їхав на фірі місцевий лісник і побачив нас* (1, с. 212).

ЛСГ 5 «Природна сировина»: **дрова** (*Знову пан шимон вкопував бочку і підводив до неї руру та рубав дрова, а пані шимонова старанно записувала до пожмаканого зошита усе те м'ясиво, яке їй зносили* (1, с. 94), **шкуринка** (*Виварені в цукровому сиропі помаранчеві, цитринові та мандаринові шкуринки* (1, с. 12), **стебло** (*Велике лапате листя, хижка папороть і виткі*

стебла ховали тіла леопардів, і тільки уважно придивившись, можна було розпізнати їхні вигинисті обриси (1, с. 176), **вугілля** (Праски наповнювали гарячим **вугіллям**, вони були важкими; і треба було стежити, щоб після них не залишалися смуги кіптяви, але **вугілля** мусило бути особливе (1, с. 25).

Другим за частотністю, за нашим дослідженням, є лексико-тематичне поле «Творіння», що в свою чергу налічує 102 мовних одиниць і розділяється на 4 лексико-семантичні групи.

ЛСГ 1 «Напої»: лікер (Він кивнув і здивовано стежив, як дівчина сідає до столу, киває офіціантові і замовляє каву, вишневий **лікер** і яблучний пиріг (1, с. 84), **какао** (**Какао** Бендсдорна з Амстердама, цикорієві кавові напої у барвистих пушках «Франка», «Росманіта», «Фігова султанська» і «Фігова королівська» (1, с. 63), **горілка** (Пили з горла, закрутивши пляшку гвинтом так, аби **горілка**, вливаючись у горлянку, теж крутилася без булькання й вихлюпування, однак цілюща рідина таки вихлюпувалася й текла їм по бородах (1, с. 158), **шампанське** (Вони сіли в машину, і Марко натиснув на газ. – Може, заїдемо ще в центр на **шампанське** (1, с. 50), **сік** (Коли випустиш із себе стільки вишневого **соку**, то вона може здогадатися, що то не кров (1, с. 54), **спирт** (На самій конфітурі теж лежав кружечок скляного паперу, змоченого у **спирті**, аби та не цвіла (1, с. 24), **кава** (Ще за кілька хвилин долинав аромат **кави**, запарюваної у білій порцеляновій машинці, з додатком цикорії «Франка», і сон тоді розприскувався, розчинявся і зникав (1, с. 28), **вино** (Приходив додому втомлений, і єдине, що могло стимулювати його до наукової роботи, – це **вино** (1, с. 11), **чай** (Ми з мамою сідали собі в куточку, попивали **чай** і тільки ловили очима і вухами все, що відбувалося (1, с. 30), **молоко** (Але ще перед тим, як всістися за стіл, ішов снідати, запарював каву, доливав **молоко**, додавав ложечку меду і випивав її з канапкою із сиром (1, с. 36), **вода** (А ще я любив дивитися, як додають у **воду** синьку в маленьких муслінових мішечках, **вода** ставала яскраво-кобальтового кольору, але білизна після такого синення ставала не блакитною, а ще білішою (1, с. 55).

ЛСГ 2 «Страви»: **борщ** (*Залюбки гостювали одні в одних, ласуючи то червоним козацьким борщем, у якому плавали вушка з грибами* (1, с. 8), **голубці** (*Голда прикрашала тертим хроном і дивовижними витинанками з варених буряків та моркви, то – пирогами з квашеною капустою, то кислими голубцями з тертою бульбою* (1, с. 201), **мед** (*Набирав повну ложку рідкого майового меду і тонюсіньким струмочком дзюркотів на поверхню каші* (1, с. 15), **кашка** (*Горобчику, – щечече матуся, – ти вже прокинувся? То біжи хутенько гамцяти, бо кашка вистигне* (1, с. 6), **каша** (*Потім сідав за стіл, де вже чекала манна каша з родзинками та горішками* (1, с. 22), **канапка** (*Матуся і стала поквалливо накладати шпондерок на хліб, аби вийшла канапка, а це означало, що вона за мить буде готова вилетіти з хати* (1, с. 68), **варення** (*Він облизувався і крапельки червоного або жовтого варення вилискували в нього на язичку й на вустах, відтак вона сама уже смакувала тими крапельками* (1, с. 39), **зілля** (*Тоді тета скидалася на чарівницю, яка готує якесь приворотне зілля, була зосереджена і серйозна* (1, с. 8), **страва** (*Сідала навпроти і дивилася на нього закоханими очима, тішачись, що страва чи плячок з ягодами смакують* (1, с. 16), **яєчня** (*На кухні мене чекали яєчня, хліб, масло, свіжо-запарена кава і молоко, а ще кілька слоїчків із конфітурами* (1, с. 123), **пиріжки** (*Голда тим часом пекла на дорогу якісь пиріжки, наспівуючи щось сповнене оптимізму* (1, с. 201), **ковбаса, шинка** (*Верхні полиці губилися у тумані, справдешньому сизому тумані, що пахнув ковбасами і шинками, за вікнами сіявся дощ, було похмуро і непривітно* (1, с. 97), **струдель** (*Не хочу нічого чути. Я спечу струдель* (1, с. 20), **спагеті** (*Подався до крамниці, в якій торгували італійськими та німецькими продуктами, купив спагеті* (1, с. 42), **вареники** (*Спитав він таким тоном, ніби я пропонував йому доїсти за мною миску вареників* (1, с. 154), **морозиво** (*Ми йшли собі оддалік, лизькаючи морозиво, за хвилю і Ясь до нас приєднався* (1, с. 47).

ЛСГ 3 «Інгредієнти»: **сир** (*Так він чинив уже багато літ, за сиром навмисне ходив на Краківський ринок до однієї і тієї ж господині двічі на*

*тиждень, часом купував ще в неї й сметану, тоді робив собі салат із **сиру** (1, с. 30), **цукор, сіль** (Хрумтіли під ногами **цукор і сіль**, ноги заплутувалися у сувоях перкалю, слизькали на брусках мила, а потім люди розбігалися (1, с. 196), **борошно** (Усі раптом забули, що вони люди, й вели себе, як звірі, шарпалися, дряпалися й кусалися, всюди біліло розсипане **борошно** (1, с. 326), **продукти** (Проте він часто провідував тету, приносив **продукти**, постачав їй цікаві книжки і навіть терпляче вислуховував її історії (1, с. 16), **хліб** (Вочевидь причина тут крилася у її зарадності, умінні заробити на **хліб** і собі, й дітям (1, с. 21), **крупа** (Під продуктовими крамницями довгі черги за хлібом і товщами, за мукою і крупами, село на ту пору зачалося, ринки пустують, місто позбавлене молока й городини (1, с. 141).*

*ЛСГ 4 «Здоров'я»: ліки (Він здивувався, але погодився, і коли я йому подав ті **ліки** і не захотів брати в нього гроші, він запитав, хто я, але я не сказав, що ношу на душі гріх за нього (1, с. 51), **діагноз** (На жаль, **діагноз** невтішний, – повторив він фразу, почуту в якомусь фільмі, і зітхнув (1, с. 11), **хвороба** (Це така **хвороба**. Вона триває дуже коротко. А потім-потім уже настає симбіоз двох істот (1, с. 216), **валідол** (Пахла **валідолом**, хоча в юності виглядала дуже привабливо (1, с. 7).*

Отже, дослідивши фактологічний матеріал, ми виокремили два середньо частотних за обсягом лексико-семантичних поля, що мають назву «Природа» та «Творіння». Виокремлені ЛСП містяться найважливіші номени, вони пов'язані між собою сильними семантичними відношеннями й утворюють родо-видові групи.

2.3. Найменш частотні лексико-тематичні поля художнього мовлення Юрія Винничука

Наймеш частотним лексико-тематичним полем виявилось «Простір», у якому налічується 94 мовні одиниці, що розділяються на 6 лексико-семантичних групи.

ЛСГ 1 «Речі»: *уніформа* (Він з подивом натрапив на дбайливо спаковану в полотняний мішок повну **уніформу** польського поліцейського (1, с. 17), **мундир** (Вольф вийняв ножика і, розпоровши йому **мундира** (1, с. 156), **чоботи** (Ми помогли йому стягнути штани і **чоботи**, хоча він **чобіт** і не хотів лишати (1, с. 156), **шинель, шапка** (У пам'яті зберігся ще неясний спогад, як хтось великий у довгій **шинелі** і в кудлатій **шапці** зі шликом бере мене на руки, а я налякано плачу і тягнуся до мами (1, с. 21), **сукня** (Вершиною гардеробу була, звичайно, довга до землі вечірня **сукня** з вирізом на спині по саму талію (1, с. 131), **панчохи** (Недопалки дамських цигарок, папільотки, старі **панчохи**, а раз навіть убгали до кишені великі рожеві май талеси (1, с. 174), **майталеси** (Найбільше її вивели з рівноваги оті рожеві **майталеси** з зеленою латкою в розкроку (1, с. 49), **кайдани** (Зривав з них усі **кайдани**, і тоді перо його починало літати по паперу, мов навіжене (1, с. 8), **гардероб** (Таким сигнальним прапором був увесь її **гардероб**, який покликаний приховувати всі випуклості її тіла (1, с. 13), **речі** (Коли помешкання спорожніє, повернувся і поволі, не поспішаючи, склав усі свої **речі**, спакував книги і папери та написав листа (1, с. 15), **сорочка, підштаники** (Випрати його гачі і **підштаники** разом із двома **сорочками**, не кажучи про панчохи з підв'язками, і навіть мешти (1, с. 48), **сурдут** (Учитель стривожився і відразу став обстежувати свого **сурдута** та, вхопивши в пальці нещасну білявку, чи то пак пір'їнку, зіжмакав її і з виразом огиди на обличчі кинув собі під ноги (1, с. 237), **фрак** (Дам йому чорного **фрака**, чорного циліндра і чорні мешти (1, с. 121), **шкарпетки** (Згадка про **шкарпетки**, які завше прала моя матуся, викликала асоціації з іншими частинами гардеробу (1, с. 52), **мешти** (А різні мешти вам ще не доводилося взувати (1, с. 135), **краватка, сурдут** (Чорні витерті **сурдуди**, чудернацькі манкети, **краватки** і китички флердоранжу в петельках чоловіків, довгі чорні сукні з білим мереживом на грудях у старших пань і світлі з гудзиками на спині у молодших (1, с. 82).

ЛСГ 2 «Посуд»: **пательня** (*Часто вибиралися на Кортумову гору і влаштовували там пікнік, милуючись містом з висоти, а там в долині на пательнях літа смажилися набряклі сади* (1, с. 58), **ложка** (*І все це тільки для того, аби поступово, ложка за ложкою, руйнувати цей казковий край, щоразу уявляючи, що саме зникає у вустах* (1, с. 13), **посуд** (*Він вийняв посуд, яким сам не користувався, але який колись ідеально помила колишня коханка і запакувала в коробку* (1, с. 43), **келих** (*Перший келих знімав цілоденну напругу, другий – вивільняв думки, зривав з них усі кайдани* (1, с. 16).

ЛСГ 3 «Одиниці часу»: **століття** (*Я відразу відчув, як моя душа постаріла ще на кілька століть, і я вже ледь не заторохтів на фарсі* (1, с. 86)), **година** (*Щось я раніше не помічав за тобою такої здатності – спати чотирнадцять годин* (1, с. 19), **хвилина** (*Він пригадав собі, як то було, і відчув навіть вдячність за те, що вона нагадала йому про ті солодкі хвилини* (1, с. 19), **місяць** (*Витримав я таку роботу місяць, бо коли якийсь бешкетник заліз на вітрину і намагався відкусити мені вухо, думаючи, що воно чоколядове* (1, с. 43), **тайм** (*Ви не будете проти, якщо я подивлюся бодай другий тайм, якщо вже пропустив перший* (1, с. 44), **період** (*Однак такі люди, як наша доня децю екзальтовані мали б перейти довший період знайомства і женихання* (1, с. 169), **мить** (*І знову він озирає тлум, аби за мить продовжити з того, з чого починав* (1, с. 221), **неділя** (*Насправді називалося воно цілком мирно – «Та остання неділя»* (1, с. 58), **рік** (*Людська душа, покинувши тіло, через якийсь час – а це може бути і за рік, і за двадцять чи за сорок років* (1, с. 60), **день** (*Лікоть мені цілий день болит* (1, с. 20), **серпень** (*Вигулькували в її пам'яті і трималися доти, доки відбувався цей процес, а потім поволі потахали і розвіювалися до наступного серпня* (1, с. 23), **тиждень** (*Загалом прання займало увесь тиждень: кип'ятили в понеділок, крохмалили у вівторок, сушили в середу, церували в четвер, а прасували в п'ятницю* (1, с. 33), **час** (*Усі вони проходжувалися туди й назад, з часу до часу перестриваючи знайомих, розкланюючись, зупиняючись на кілька слів* (1, с. 37), **лихоліття** (*Тітка, яка щасливо*

пережила не одну війну і не одне лихоліття, залишилася вірною собі і в мирний час (1, с. 29).

ЛСГ 4 «Звуки»: шелест (*І вітер вгамовує шелест* листя, і небо засинає і вже не тече над нами (1, с. 137), шепіт (*У слухавках інколи чувся шепіт*, загрозливий і нерозбірливий, *шепіт*, який потім ще довго сидів у вухах і не вивітрювався (1, с. 187), звуки (*Останні звуки танга влягаються, і запановує тиша, тендітна і крихка, Ярка повільно опускає руки* (1, с. 204), сичання, шурхіт, плюскіт (*Наші вуха вловлювали шелест і шурхіт*, тонюсіньке *сичання, попискування*, а деколи хлюпотіння і *плюскіт*, що було й зовсім неймовірним на терені книгозбірні (1, с. 102), стогін, хлюпання (*Вона не захлинулася спазматичним плачем, який перейшов у хлипання і стогін* (1, с. 250), скавуління (*Звуки ці перебивало скавуління і дзвінки трамваїв, людські голоси* (1, с. 190), гуркіт (*На початку 1990-х ще не чувся такий загрозливий і брутальний гуркіт авт* (1, с. 36), мелодія (*У вухах продовжує бриніти та сама тужлива мелодія, здавалося, тією мелодією просякли уже всі стіни і меблі* (1, с. 267).

ЛСГ 5 «Інструменти»: скрипка (*А скрипка грає і грає, і здається Ярошу, що він кружляє у тангу, наче в танці дервішів* (1, с. 217), балалайка (*Пан Каценеленботен уже тримався за живіт, витанцьовуючи під балалайку* (1, с. 49), бандура (*Жид, який грає на бандурі, все одно, що гуцул, який бринькає на балалайці* (1, с. 41), піяніно (*У Йоська аж руки затряслися, коли він побачив ці стародавні ноти, і він тут-таки сів за піяніно та спробував їх награти* (1, с. 99), скрипка (*Скрипка повинна мати красивий звук, а смичок буквально смоктати струну* (1, с. 129), флейта (*Пруст виконував роллю своєрідного тла для цієї проникливої гри на флейті* (1, с. 38), барабан (*Коли вони підняли руки догори, вступили барабани і флейти, дервіші закружляли спочатку повільно, а далі усе швидше і швидше, аж поли їхнього вбрання злетіли догори і стали вони схожі на дзиги* (1, с. 276).

ЛСГ 6 «Пори року»: осінь (*А коли ти відходила, догорала осінь у складках сукні твоєї* (1, с. 212), весна (*Коли я це пишу, за вікнами весна, у*

повітрі чується щось тривожне, і мені хочеться, аби ця **весна** не закінчувалася ніколи (1, с. 208), **літо** (Коли ж **літо** добігало кінця, то все місто потопало в п'янкуму ароматі смажених конфітур з ягід і рожжі (1, с. 60), **зима** (Вирішили пробиватися через Карпати на Захід, але наближалася **зима**, ми розбилися на окремі групи і залягли в криївках (1, с. 253).

Особливого значення мають лексико-семантичні групи «Відображення», «Система знань», «Війна» та «Барикада», що за своєю кількістю не змогли об'єднатись в певне поле, тому залишилися поза його підпорядкованістю, але є цілком оригінальними.

ЛСГ 1 «Відображення»: малюнок (Ми пам'ятали уже до деталей, що і як тоді відбувалося, і розглядали **малюнок** (1, с. 67), **рисунок** (Окремі **рисунок** і тиснення були настільки мікроскопічні, що я вирішив ті аркуші прихопити з собою і спробувати роздивитися уважніше (1, с. 188), **фотографія** (Були **фотографії** людей із валізами перед вантажівками, які їх мали везти на потяг (1, с. 202), **пейзаж** (Вони роззиралися на боки, показували одне одному якісь цікавинки, і було видно, що обоє захоплені цією дивовижною виставкою **пейзажів** у безкоштовній галереї осені (1, с. 154), **візерунок** (Ярош перегорнув кілька сторінок, серед різноманітних **візерунків** – красувалися виписані каліграфічним почерком вірші (1, с. 301), **картина** (За відсутності бюстгальтерів, особливо якщо спостерігати за цим з балкона, **картина** вимальовувалася незабутня (1, с. 140), **папір** (Здивовано хитаючи головою, підсунув мені **папір** і звелів описати, як я опинився в ОУН (1, с. 132), **брошура** (Окрім книжок і шкільних підручників, «брики» – різні **брошури** з перекладами латинських і грецьких текстів (1, с. 28), **файли** (Увімкнувши комп'ютер, він швиденько перекинув **файли** на флешку і вручив дівчині, однак на цьому її візит до священного кабінету не завершився (1, с. 45), **наліпка** (Я б щогодини наклеював не більше однієї **наліпки**, зате таке пуделочко випромінювало б усю любов мого серця і тепло моєї душі (1, с. 163), **альбом** (Зверху на піяніні лежав малий **альбомчик**, який зазвичай у старих сім'ях

називали «пам'ятником» або «штамбухом» (1, с. 24), **праця** (Залишилися тільки згадки про нього в **працях** інших учених (1, с. 156), **робота** (Ви очевидно користуєтесь моїм арканумсько-англійським словником, але скоро я завершу **роботу** над арканумсько-українським (1, с. 107), **папірус** (Ярош розповів про Арканум і його дивовижну літературу, яку письменники й історики творили не лише на глиняних табличках, але й на **папірусі** (1, с. 109), **газета** (Останній вагомий аргумент у тривалій суперечці, свідком цієї історичної сцени був не тільки я, а ще ціла купа народу, так що ця знаменна подія мусила потрапити навіть у **газети** (1, с. 178), **підручник** (Пан Каценеленботен зачитував із **підручника** якісь таємничі слова, а Йосько повторював (1, с. 161), **книга** (Згадала, що має у торбинці надто цінний скарб – **книгу**, в яку вона пірне ще цього вечора, про яку мріяла, і її рука несамохіть обмацала торбинку, мовби пересвідчуючись, чи **книга** не зникла (1, с. 111), **читанка** (Трагедія під Базаром була описана в багатьох галицьких часописах, вона увійшла в шкільні **читанки** (1, с. 79), **словник** (Якщо маєте при собі флешку, я вам можу скинути ті файли з мого **словника**, які вже опрацьовані (1, с. 216).

ЛСГ 2 «Система знань»: **історія** (Вона щось писала й сама, але увійшла в **історію** літератури лише тому, що її кохав Борхес (1, с. 132), **наука** (Тепер він усвідомив, що стоїть перед однією невідворотною дилемою – мусить щось принести в жертву: або родинне життя, або **науку** (1, с. 20), **музика** (Дівчинка теж буде вчитися **музики**, а коли виявилися у неї ще й вокальні здібності, то завела її на прослуховування до професора консерваторії Яна Распа (1, с. 66), **мистецтво** (Колись усе **мистецтво** належало богам, – промовив він, – це для богів будували храми, писали музику, малювали ікони, для богів танцювали і співали (1, с. 242), **культура** (Львів – то мій Арканум, думалося йому, залишився тільки камінь, а все інше – люди, мова, **культура** – усе це зникло і стало сном (1, с. 73), **література** (Увечері, приспавши малого сина, Ярош обкладався на кухні книгами і писав дисертацію про **літературу** Єгипту, Вавилону, Ассирії, Шумеру (1, с. 4).

ЛСГ 3 «Війна»: **куля** (*Слухай голосу вірних синів! Ти колись віддячиш за нас! Хай живе...»* – ворожа **куля** обірвала його на півслові і звалила в могилу (1, с. 15), **ніж** (*Цей світ, наче лезо ножа, пропливає повз горло і виблискує в сяйві місяця* (1, с. 137), **граната** (*Нині маєш кинутися з гранатами під потяг поспішний число 368 дріб 2, котрий буде на Підзамчі о 19.30* (1, с. 311), **пістолет** (*Я не міг розповісти правду і тому пояснив, що на мене напали бандити, приставили **пістолета** і забрали морозиво* (1, с. 64), **лезо** (*Узявши звичайного ножа, став теж у пельку запихати, не здогадуючись, що штукарі використовують задля цієї мети спеціальні ножі, **лезо** яких легко заходить у руків'я* (1, с. 147), **кримінал** (*Старий затертий **кримінал** чи видерту звідкись ілюстрацію битви з бурами – які ми потім могли викинути, але завше мусили прийняти цей дар з награною вдячністю* (1, с. 191), **трупи** (*Ми побачили пана вчителя серед тих жидів, що виносили **трупи** з тюрми на Лонцького, **трупи**, які вже засмерділися і важкий сопух бив у ніздрі, **трупи** людей* (1, с. 170), **могила** (*Засохлі пензлики або ж такі безцінні реліквії, як засушені квіточки з **могили** Юліуша Словацького, листочок з вінка на **могилі** Маркіяна Шашкевича* (1, с. 218), **кров** (*І тоді я відчув, як і в мені пробуджується звір, лютий звір, який прагне **крові**, прагне помсти, щоб зігнати на комусь свій біль* (1, с. 200), **бій** (*Уночі **бій** пригас, хоча машинівери ще туркотіли, нам вдалося кілька годин подрімати* (1, с. 301), **смерть** (*Серед тих мелодій було танго, яке назвали «Тангом смерті»* (1, с. 289).

ЛСГ 4 «Барикада»: **стіна** (*Шиби ще довго тримали в собі каламутні відображення зниклих людей, їхні налякані обличчя, їхні нажахані очі, весь їхній розпач, і страх, і лють, і непримиренність, а на **стінах** ще довго відцвітали відбитки пальців.* (1, с. 56), **кордон** (*Львів готовий розпочати війну на обидва фронти, східний **кордон** міста гарячково укріпили, щоб відбити будь-яку спробу советів вдертися в місто* (1, с. 294), **шлагбаум, міст, брама** (*З вікон нового помешкання бачив лише залізничний **міст**, де з часу до часу торохтіли військові потяги і товарняки, і який прозвали*

Мостом Смерті через те, що під ним був шлагбаум і стояла варта, як при брамі до пекла, когось вона випускала і впускала, а когось відправляла в безвість, на таємничі Піски в Лисинецькому лісі (1, с. 97).

Отже, найменшим за обсягом лексико-семантичне поле – «Простір», оскільки характеризує співіснування об'єктів, їх протяжність і структурованість, взаємне розташування.

Особливого значення мають лексико-семантичні групи «Відображення», «Система знань», «Війна» та «Барикада», що за своєю кількістю не змогли об'єднатись в певне поле, тому що не мають спільних показників для поєднання у лексико-семантичне поле, тому залишились поза його підпорядкованістю.

Висновки до другого розділу

Одна з характерних ознак словесно-художнього зображення дійсності полягає в особливому стильовому навантаженні тих лексичних засобів, які мають викликати в уяві читача образи конкретно-чуттєвого змісту. Світ зображуваних письменником реалій віддзеркалюється в його словнику, у виборі тих понять – прямих і переносних, однозначних і багатозначних назв, які покликані відтворити навколишню природу і передати емоційно-оцінне ставлення письменника до зображуваного.

У результаті аналізу фактичного матеріалу ми виявили такі лексико-семантичні поля: «Людина» (388 мовних одиниць), «Суспільно-політичні поняття» (363 мовних одиниць), «Природа» (246 мовних одиниць), «Творіння» (102 мовні одиниці), «Простір» (98 мовних одиниць). Окрім того, ми окремо виділяємо лексико-семантичні групи: «Відображення», «Система знань», «Війна» та «Барикада», які охоплюють 54 мовних одиниць (усього 9,2 % від загальної кількості проаналізованої лексики).

Елементи окремого функціонально-семантичного поля пов'язані регулярними та системними відношеннями, і, відповідно, всі слова поля

взаємно протиставлені одне одному. Функціонально-семантичні поля можуть перетинатися або цілком входити одне в одне. Значення кожного слова найповніше визначається лише у тому випадку, якщо відомі значення інших слів з того ж поля. У нашій роботі під семантичним полем ми розуміємо сукупність семантичних ознак (макросем, значень), об'єднаних системними відношеннями.

Лексико-семантичні поля пов'язані з індивідуальним світобаченням та мисленням письменника. Для змалювання художнього світу в романі автор відбирає ті елементи мовної системи, які показують його світовідчуття, власну життєву позицію: реалії постають перед читачем у тому куті, у якому подає їх митець слова.

РОЗДІЛ 3

ПАРАДИГМАТИЧНІ ВІДНОШЕННЯ У СТРУКТУРІ ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНОГО ПОЛЯ

3.1. Синонімія як відношення смислової подібності

Однією з найважливіших системотвірних категорій у лексиці вважається синонімія. «Слова ніколи не існують самотійно, і нове слово повинне зіткнутися із синонімами й антонімами, значення яких воно до певної міри змінить, водночас зміниться й ланцюг асоціацій» [8, с. 28].

У терміносистемі явище синонімії виникає так само, як і в лексичній системі мови. Синонімічні відношення в лексиці, як і в будь-якій іншій сфері, значною мірою залежать від тих основних принципів і закономірностей, які характеризують систему цієї мови. Тому лексична синоніміка будь-якої мови має свої особливості, свої характерні риси, що відрізняють її від лексичної синоніміки іншої мови. Лексична синоніміка є тією сферою мовної матерії, в якій найяскравіше виявляються внутрішні й зовнішні фактори розвитку мови. У синоніміці відображаються номінативна варіативність, експресивність слів, їх стилістичне значення.

Синоніми виникли як результат добору досконалих форм вираження думок і почуттів. На думку В. Ващенко, «синоніми задовольняють прагнення людини до влучності й краси мовлення. Саме в синонімах приховані найбільш «інтимні» особливості лексичної системи, її комунікативні та виразові можливості», синоніми – це усталені у мовному вжитку ряди лексичних одиниць, співвідносних з одним чи кількома пов'язаними між собою поняттями, певною мірою близьких за своїми семантико-стилістичними властивостями. З цих одиниць можна добирати найбільш вдалі, точні, влучні або яскраві для конкретного мовного акту слова залежно від обставин, які супроводжують спілкування або вираження думок і почуттів людини [15, с. 38].

В. Ракітіна до синонімів пропонує відносити слова, що характеризуються: спільною предметно-логічною віднесеністю (виражають одне поняття, мають одні і ті ж інваріанти компонентів значення), спільністю лексико-граматичної категорії (мають одну і ту саму модель синтаксичної сполучуваності – інваріантних моделей, але з урахуванням семантики її компонентів) і рівноцінною лексичною сполучуваністю – збігом денотативної співвіднесеності. Різниця в середині синонімічного ряду зводиться до наявності специфічних для окремих слів диференційних компонентів, синтаксичних моделей і лексичної сполучуваності (у рамках більш загальної для всіх сполучуваності) [56, с. 15].

Лексика сучасної української прози надзвичайно багата словами, що визначають не лише окремі поняття, але і різноманітні їх смислові та стилістичні відтінки. Завдяки цьому між словами виникають особливі відношення, на основі яких виявляють себе синонімічні засоби мови. У кожному синонімі виявляється смислова і стилістична своєрідність, тобто тонкі, дуже специфічні смислові відтінки, подається і те загальне, що робить можливим ставити його в паралель з іншими словами, і те своєрідне, специфічне, чим відрізняється воно від інших.

Отже, серед синонімів як відношення смислової подібності номенів у художньому мовленні використовують такі:

– **армія** (сукупність усіх збройних сил держави) – *військо* (1, с. 54), *збройні сили* (1, с. 89), *рать* (учених) (1, с. 42), *армада* (1, с. 222), *маса* (1, с. 28), *натовп* (1, с. 24);

– **бій** (бойові дії, битися) – *сутичка* (1, с. 21), *зіткнення* (1, с. 269), *битва* (1, с. 160), *брань* (1, с. 312), *схватка* (1, с. 324);

– **в'язень** (той, хто перебуває в ув'язненні, під вартою) – *арештант* (1, с. 130), *тюрязник* (1, с. 185), *невільник* (1, с. 64);

– **війна** (організована збройна боротьба між ким-небудь) – *брань* (1, с. 67), *пря* (1, с. 89), *кровопролиття* (1, с. 128), *м'ясорубка* (1, с. 128), *погуляння* (1, с. 71), *суперечка* (1, с. 202), *сутичка* (1, с. 206), *конфлікт*

(1, с. 31), *боротьба* (1, с. 278), *змагання* (1, с. 66), *суперництво* (1, с. 234), *ворожнеча* (1, с. 307);

– *ганьба* (зневага за певний стан, чийсь поведінку) – *сором* (1, с. 18), *безчестя* (1, с. 150), *стид* (1, с. 41);

– *гуля* (пухлина на тілі від удару) – *шишак* (1, с. 64), *рана* (1, с. 226);

– *забава* (те, що дає розвагу) – *примха* (1, с. 32), *фанаберія* (1, с. 219);

– *кволіти* (нездужати) – *слабнути* (1, с. 71), *хиріти* (1, с. 14), *нездужати* (1, с. 182), *слабувати* (1, с. 182);

– *каяття* (почуття жалю з приводу зробленого вчинку) – *спокута* (1, с. 298);

– *лицемір* (нещира людина) – *ханжа* (1, с. 12), *фарисей* (1, с. 289);

– *місія* (важливе завдання) – *обов'язок* (1, с. 94), *завдання* (1, с. 308), *призначення* (1, с. 42);

– *мацюпуля* (незначний величиною) – *курдупель* (1, с. 152), *куций* (1, с. 266);

– *парубок* (молодий чоловік) – *хлопець* (1, с. 10), *юнак* (1, с. 23), *молодик* (1, с. 161), *легінь* (1, с. 238);

– *підлість* (схильність до негідного вчинку) – *мерза* (1, с. 149), *мерзенність* (1, с. 45), *гідота* (1, с. 67), *плюгавство* (1, с. 127);

– *пастка* (прийом для заманювання противника в невідне становище) – *западня* (1, с. 274), *тенета* (1, с. 283), *лабети* (1, с. 203);

– *розпуста* (аморальний, спосіб життя) – *розпущеність* (1, с. 90), *блудство* (1, с. 179);

– *рідня* (ті, хто перебуває у спорідненості з ким-небудь) – *родина* (1, с. 8), *родич* (1, с. 54), *родичка* (1, с. 24), *сім'я* (1, с. 11);

– *розгром* (спустошувати що-небудь) – *поразка* (1, с. 347);

– *сигнал* (повідомлення про те, що відбувається або може відбутися) – *гасло* (1, с. 307), *знак* (1, с. 232), *сирена* (1, с. 187);

– *суд* (оцінка когось, чогось) – *процес* (1, с. 254), *розправа* (1, с. 65), *арбітраж* (1, с. 233), *трибунал* (1, с. 110), *самосуд* (1, с. 306);

– **танець** (сукупність пластичних і ритмічних рухів певного темпу й характеру) – *вальс* (1, с. 39), *танго* (1, с. 163);

– **фронт** (місце, де відбуваються воєнні дії) – *передова* (1, с. 76), *фронтowa лінія* (1, с. 321);

– **честь** (моральний принцип) – *гідність* (1, с. 243), *самоповага* (1, с. 108), *гордість* (1, с. 321), *шана* (1, с. 82);

– **юнак** (чоловік, який ще не досяг зрілості) – *підліток* (1, с. 6), *молодик* (1, с. 38), *парубок* (1, с. 127), *летінь* (1, с. 93), *завзятець* (1, с. 200);

– **яма** (заглиблення у землі) – *западина* (1, с. 74), *вибоїна* (1, с. 89), *ковбаня* (1, с. 312), *вирва* (1, с. 294);

– **яр** (глибока довга западина, що утворилася внаслідок розмиву пухких осадових порід) – *яруга* (1, с. 190), *байрак* (1, с. 34), *бескид* (1, с. 182), *ущелина* (1, с. 46);

– **ярмо** (гноблення когось-небудь) – *тягар* (1, с. 49), *гніт* (1, с. 219), *утиски* (1, с. 66), *гноблення* (1, с. 184), *неволя* (1, с. 12).

Проаналізувавши різні визначення синонімів, можна помітити, що в основі їх лежать поняття, значення і взаємозамінність. Критерієм при визначенні синонімів не може бути емоційне забарвлення слова: емоції в мові відіграють лише додаткову роль і не можуть бути відправним пунктом при аналізі, а тому слід відштовхуватися від логічного характеру слова. При встановленні синонімічності слів виходили не з одного якогось критерію, а з їх сукупності: збіг значення, синтаксична сполучуваність і лексична сполучуваність. Це не означає, що синоніми повністю мають збігатися за своїми семантичними чи релятивними характеристиками. За ступенем важливості для встановлення синонімічності визначені критерії розподілили в такому порядку: на першому місці – семантичний критерій, який на рівні парадигматики дає змогу виділити синонімічний ряд; на друге місце виводяться синтаксичний критерій і критерій лексичної сполучуваності, тобто синтаксична і лексична дистрибуція, які взаємодоповнюються і підпорядковуються семантичному. Для того, щоб у контексті можна було

здійснити заміну одного синоніма іншим, вони повинні мати відповідні властивості.

Потенційні сполучення є ні що інше, як лексико-семантичні варіанти. Аналізу піддається слово як лексема, в усіх його формах і лексичних значеннях. Об'єднання слів як одиниць словникового складу відбувається за основною для слова ознакою – за лексичним значенням слова. Нами розглядається взаємозамінність як додатковий критерій (при зіставленні синонімічних одиниць відбувається їх протиставлення у стилістичному й емоційно експресивному планах).

3.2. Антонімія як відношення смислового протиставлення

Одним із видів семантичних відношень в лексичній системі, як відомо, є антонімія, що виражається лексичними антонімами. Якщо синоніми протиставляються відтінками значення при спільності його предметно-поняттєвої основи, то антоніми протиставляються власне предметно-поняттєвим значенням. На думку М. Трубецького, «дві речі, що не мають підстави для порівняння або не мають жодної спільної ознаки, не можуть бути протиставлені одна одній» [70, с. 75].

Антоніми характеризуються тим, що вони виражають протилежність на рівні предметно-поняттєвого ядра лексичного значення. З багатьох визначень поняття «протилежність» найбільш адекватним, на наш погляд, є таке визначення: «розгорнута до краю відмінність однієї суті» [1, с. 80]. Що ж до протилежного значення, то воно співвідносне зі своїм антиподом за протилежністю й існує, з одного боку, відносно незалежно як властиве даній номінативній одиниці, а з другого, може існувати лише у зв'язку зі своїм антиподом.

Слід розрізняти протилежне значення і протилежність явищ: протилежне значення може викликати у свідомості уявлення про інше значення, а протилежність явищ є їхнім відношенням. Протилежні значення в

лексичній системі утворюють антонімічну пару, тим самим протилежність є одним із видів семантичних відношень між антонімами і є засобом експлікації цих відношень. Протилежне значення – відносна категорія, бо без свого антиподу – іншого, взаємопротилежного значення, – не є таким. Протилежність значень, що виникає на основі відносних категорій, навпаки, є категорією абсолютною, бо існує сама по собі, незалежно від характеру інших протилежних значень. Водночас абсолютний характер протилежності значень можна знайти лише у межах даного конкретного протиставлення. Роздвоєння єдиного на полюси є результатом того, що протилежності отримують відносну самостійність, оскільки зі зміною їхніх значень може змінитися і характер протилежності.

А. Черч вважає, що у всякій добре організованій мові кожне ім'я повинно було б мати один зміст. Тут важливо підкреслити, що принципово важлива мова (або деяка семіотична система), де були б відсутні категорії полісемії, відповідно омонімії і синонімії. А це означає, що полісемія і синонімія не обов'язково властиві будь-якій (зокрема, абстрактній) семіотичній системі, що вони є результатом існуючих (або які існували) у тій або тій мові правил позначення, через що вони є категоріями лінгвістичними. В. Комісаров заперечує це. Він пише: «Не можна стверджувати, що слова-антоніми називають якісь особливі предмети або явища, протилежні за самою своєю природою» [34, с. 49]. Наше загальне поняття (категорія) протиставлення є одним з основних і необхідних загальних понять, що полегшує, впорядковує і навіть уможлиблює, разом з іншими загальними поняттями, наше здорове мислення.

Антонімію як загальносеміотичне явище можна описати таким чином: у будь-якій семіотичній системі є пара знаків, пов'язаних відношенням протиставлення. Це відношення постійне, тобто незалежне від характеру тієї чи тієї семіотичної системи. Якщо синоніми ми визначаємо як слова з однаковою предметно-понятійною віднесеністю, але з різними компонентами – відтінками, то антоніми – це слова, в основі значення яких лежить

протилежна предметно-понятійна віднесеність. *Авангард-ар'єргард* – слова, що називають діаметрально протилежні напрямки, *максимальний-мінімальний* – протилежні розміри, *ввійти* і *вийти* – протилежний напрямок руху, *брюнетка* і *блондинка* – протилежні кольори і т. п.

Антонімами можуть бути не будь-які слова, а тільки ті, що входять до складу одного більш широкого родового поняття. Наприклад, *гігант* – *пігмей*, *максі* – *міні* об'єднуються спільним поняттям розміру, *захід* і *схід*, *південь* і *північ* – входять у поняття «сторони світу» і т. д.

Таким чином, лінгвістичне поняття антонімії пов'язане з логічним членуванням явищ дійсності на видові і родові поняття.

Відомо, що суперечності виявляються не тільки в протилежності, не всякі видові поняття можуть вступати у такі відношення, отже, і не будь-які слова можуть мати антоніми. Таким чином, антонімія пов'язана не із запереченням, яке теж є однією з форм виявлення суперечливості явищ (*брюнетка* – *небрюнетка*, *гігант* – *негігант*), а із ствердженням протилежного поняття або ознаки. Коли ми говоримо про людину «*немолода*», то ми не стверджуємо, що вона стара, оскільки між «*молодий*» і «*старий*» досить широка вікова шкала (людина середнього віку, людина похилого віку і т. п.), коли ми говоримо «*старий*», то стверджуємо ознаку, прямо протилежну вікові молодому.

Антонімічний ряд формується не в абстрактнологічній (або загальносеміотичній) системі, а всередині конкретної мови, точніше, всередині її лексичної підсистеми. Зрозуміло, що сформований антонімічний ряд може придбати відносно незалежний характер. Антонімами можуть бути не всякі слова, а тільки ті, що входять до складу якогось одного більш широкого родового поняття, наприклад, *брюнетка* – *блондинка* входить у поняття «*колір*», *активність* – *інертність*, *мінор* – *мажор*, *хаос* – *порядок* – «*стан*», *гігант* – *карлик*, *гігант* – *пігмей* – об'єднуються спільним поняттям розміру.

В українській сучасній прозі виявлено значну кількість антонімічних одиниць:

- на позначення орієнтації в просторі (*земля – небо* (1, с. 225), *вранці – вночі* (1, с. 40);
- наявність ознаки – відсутність ознаки (*сміх – сум* (1, с. 299), *щастя – горе* (1, с. 40), *дуже – трохи* (1, с. 78);
- абстрактні поняття (*будні – свята* (1, с. 35), *радість – жаль* (1, с. 300);
- риси характеру людини та її почуття (*ненависть – любов* (1, с. 39), *боягузтво – сміливість* (1, с. 166), *відкритість – замкнутість* (1, с. 100);
- початок дії або стану – припинення дії або стану (*іду – падаю* (1, с. 6), *спішу – плетусь* (1, с. 46), *вперед – назад* (1, с. 77);
- емоційні, морально-етичні та інтелектуальні властивості (*строга – ніжна* (1, с. 83);
- більший ступінь вияву ознаки – менша кількість або ступінь ознаки (*найскладніша – проста* (1, с. 91).

Отже, антонімія є поширеним явищем у цій терміносистемі, оскільки забезпечує повну контрастну характеристику образів, предметів, явищ, демонструє крайні полюси лексичного поля, виявляє логічні можливості лексичної системи. Антонімічні відношення дають змогу вирізнити глибинну сутність протиставлюваних понять, допомагають визначити місце кожного терміна в сучасній прозі та їхні взаємозв'язки й взаємодію, сприяють системному й цілісному сприйняттю наукової інформації.

Аналіз антонімії засвідчив, що українська сучасна проза становить сформовану підсистему літературної мови, яка репрезентує відповідну систему понять і має добре розвинену лексико-семантичну організацію. Таким чином, антонімічні відношення, що характерні для загальноповсякденної лексики, реалізуються і в сучасній прозі. Вони допомагають точніше визначити і зрозуміти місце номена в лексичній системі, пояснити

відношення протилежності між лексемами, виявити спільну семантичну основу, дізнатися про інноваційні процеси.

3.3. Гіпонімія як відношення смислового включення

Слова в лексико-семантичній системі мови не існують ізольовано, між ними простежуємо різноманітні зв'язки і відношення. Найважливішим із семантичних зв'язків Ю. Маслов вважає «ієрархічний зв'язок по лінії рід-вид між позначенням загальнішого, родового поняття і гіпонімами. Смисловим відношенням слова, з одного боку, до його гіпероніма, а з другого – до сусідів, інших гіпонімів того самого гіпероніма, визначено обсяг і зміст вираженого в слові поняття» [43, с. 118]. Вивчення гіпонімічних відношень сприятиме кращому пізнанню системних відношень у лексико-семантичній системі мови.

На думку М. Кочергана, «гіпонімія – це найбільш фундаментальні парадигматичні відношення, за допомогою яких структурується словниковий склад мови. На основі гіпонімії лексичні одиниці об'єднуються в тематичні й лексико-семантичні групи і поля. Саме тому, що панівними в лексико-семантичній системі є родо-видові відношення, переважаючим типом опозицій тут є інклюзивні, тобто відношення слабкого й сильного члена. Це надає лексико-семантичній системі домінантної впорядкованості (послідовне включення слів нижчого рівня абстракції до вищого) [37, с. 269].

Значення гіпонімів містить більшу кількість семантичних компонентів, ніж значення гіперонімів, адже «терміни, що виражають поняття видового плану, містять весь той комплекс ознак, що становить значення терміна-виразника родового поняття, плюс деякі додаткові значеннєві ознаки» [50, с. 192], при цьому «зміст видового поняття виявляється ширшим за зміст родового, а обсяг – вужчим» [17, с. 59].

Спираючись на найбільш частотне лексико-семантичне поле, ми виокремлюємо термін-гіперонім «людина» – наділена інтелектом істота,

суб'єкт суспільно-історичної діяльності і культури, в термінології має гіпоніми: 1) «*родинні стосунки*»; 2) «*невідомі особи*»; 3) «*будівлі*»; 4) «*почуття*»; 5) «*записи*»; 6) «*частини тіла*»; 7) «*приміщення*»; 8) «*конструкції*»; 9) «*міні-споруди*»; 10) «*психічні процеси*»; 11) «*дохід*». Кожен із зазначених гіпонімів, крім компонентів значення гіпероніма, має ще додаткові видові ознаки, вони конкретизують значення термінів-гіпонімів:

1) *батьки* (1, с. 8), *син* (1, с. 10), *сестра* (1, с. 11), *брат* (1, с. 66), *небож* (1, с. 12), *тета (тітка)* (1, с. 11), *тітка* (1, с. 14), *тесть* (1, с. 10), *діти* (1, с. 11), *дружина* (1, с. 8), *наречений* (1, с. 11), *батько* (1, с. 16), *тато* (1, с. 15), *мама* (1, с. 19), *дідусь* (1, с. 21), *бабуня* (1, с. 23), *онук* (1, с. 20), *родина* (1, с. 30);

2) *цьотка* (1, с. 37), *жінка* (1, с. 34), *дівця* (1, с. 44), *молодиця* (1, с. 56), *хлопчик* (1, с. 61), *дитина* (1, с. 26), *гість, панночка* (1, с. 30), *панна* (1, с. 36), *пан* (1, с. 105), *вуйко* (1, с. 79);

3) *гімназія* (1, с. 53), *школа* (1, с. 63), *будинок* (1, с. 5), *бібліотека* (1, с. 76), *помешкання* (1, с. 3), *книгарня* (1, с. 75), *інститут* (1, с. 7), *замок* (1, с. 7), *пивниця* (1, с. 6), *собор* (1, с. 134), *крамниця* (1, с. 140), *ресторан* (1, с. 19), *книгосховище* (1, с. 82), *ятка* (1, с. 73), *концтабор* (1, с. 74);

4) *страх* (1, с. 36), *бажання* (1, с. 45), *тривога* (1, с. 109), *трагедія* (1, с. 8), *розлука* (1, с. 3), *побажання* (1, с. 147), *ностальгія* (1, с. 5), *почуття* (1, с. 3), *турбота* (1, с. 145), *пристрасть* (1, с. 12), *оргазм* (1, с. 13), *кайф* (1, с. 13), *щастя* (1, с. 18), *захват* (1, с. 168);

5) *роман* (1, с. 6), *вірш* (1, с. 8), *рукопис* (1, с. 58), *докторська* (1, с. 13), *стаття* (1, с. 139), *лист* (1, с. 11), *мудрації* (1, с. 85), *манускрипт* (1, с. 59), *заповіт* (1, с. 46), *трактат* (1, с. 83), *антологія* (1, с. 44), *часопис* (1, с. 27), *рецензія* (1, с. 19), *дисертація* (1, с. 179);

6) *голова* (1, с. 65), *шия* (1, с. 17), *тіло* (1, с. 31), *ноги* (1, с. 27), *підгорля* (1, с. 42), *очі* (1, с. 8), *обличчя* (1, с. 10), *вухо* (1, с. 12), *рука* (1, с. 6), *вуста* (1, с. 18), *язик* (1, с. 28), *ніздрі* (1, с. 95);

7) *масандра* (1, с. 37), *фойє* (1, с. 19), *кухня* (1, с. 25), *кімната* (1, с. 16), *кабінет* (1, с. 80);

8) *стелаж* (1, с. 61), *спіжарня* (1, с. 49), *прилавок* (1, с. 52), *вітрина* (1, с. 106), *шухляда* (1, с. 84);

9) *вікно* (1, с. 120), *паркан* (1, с. 34), *двері* (1, с. 64), *стіл* (1, с. 42), *меблі* (1, с. 129);

10) *увага* (1, с. 69), *мислення* (1, с. 74), *пам'ять* (1, с. 21), *глузд* (1, с. 17);

11) *скарб* (1, с. 53), *пенсія* (1, с. 35), *гроші* (1, с. 38), *злотий* (1, с. 21), *гонорар* (1, с. 66).

Гіперо-гіпонімічні відношення між термінами виникають двома шляхами: 1) внаслідок розвитку синтагмозначень гіперонімів, 2) актуалізацією парадигматичних значень. У нашому випадку «співгіпоніми мають стійкий експліцитний характер, вони ілюструють з'єднання попередньо розчленованих образів сприйняття в певні семантичні сутності, що відтворюють зміст видового поняття, і тим самим формують семантику гіпоніма». Тому можемо виокремити наступний термін-гіперонім **«суспільно-політичні поняття»**, що розділяється на 1) «соціальний статус»; 2) «етнічна належність»; 3) «сукупності людей»; 4) «суспільно-економічна формація»; 5) «система рангів»; 6) «організації». Як зазначалось раніше, кожен із зазначених гіпонімів, крім компонентів значення гіпероніма, має додаткові видові ознаки, вони конкретизують значення термінів-гіпонімів:

1) *ректор* (1, с. 81), *професор* (1, с. 43), *маєстро* (1, с. 84), *філософ* (1, с. 77), *композитор* (1, с. 84), *актор* (1, с. 75), *інтелектуал* (1, с. 40), *медсестра* (1, с. 24), *акробат* (1, с. 12), *чарівниця* (1, с. 14), *поет* (1, с. 88), *віртуоз* (1, с. 185), *викладач* (1, с. 22), *учитель* (1, с. 48), *фармацевт* (1, с. 14), *художник* (1, с. 10), *черниця* (1, с. 8), *ворог* (1, с. 116), *мучитель* (1, с. 47), *убивця* (1, с. 68);

2) *єврей* (1, с. 89), *німець*, *поляк*, *китаєць*, *жид*, *українець*, *росіянин* (1, с. 17);

3) *публіка* (1, с. 207), *колектив* (1, с. 8), *дивізія* (1, с. 16), *кодло* (1, с. 49), *натовп* (1, с. 17), *організація* (1, с. 190);

4) *стрілець* (1, с. 140), *есесівець* (1, с. 50), *енкаведист* (1, с. 172), *більшовик* (1, с. 202));

5) *комісар* (1, с. 127), *полковник* (1, с. 140), *підполковник* (1, с. 148), *солдат* (1, с. 155), *ветеран* (1, с. 74), *директриса* (1, с. 12);

6) *таксі* (1, с. 17), *поліція* (1, с. 129), *міліція* (1, с. 165), *хор* (1, с. 68).

Гіпонімічні відношення, утворені через актуалізацію парадигматичних значень, мають імпліцитний характер і лише семантичне вираження: *періодичне видання* – газета, журнал; *журналіст* – коментатор, оглядач, кореспондент, репортер, фейлетоніст, ведучий; *переходи* – витіснення, затемнення, наплив, подвійна експозиція, сковзання, розфокусування.

Звертаємо увагу, що гіперо-гіпонімічні відношення охоплюють усі поняття галузі, проте в мовному вираженні на рівні знаків в гіперо-гіпонімічній групі знаходять відображення не всі поняття, які є видовими, наприклад, серед видів газет за періодичністю є газети, які виходять двічі або тричі на тиждень, але окремих термінів на позначення цих понять немає, для цього використовують описові конструкції, тому в словниках знаходимо неповну парадигму цієї гіперон-гіпонімічної групи, зафіксовано лише терміни щоденна газета, щотижневик, двотижневик, місячник. Гіпоніми також можуть стати гіперонімами, створивши гіперо-гіпонімічні групи на нижчому ступені узагальнення, наприклад, лексема *знімання* має гіпоніми *нерухоме знімання* та *рухоме знімання*, останній своєю чергою є гіперонімом до гіпонімів *панорамування*, *проїзд*, *траєкторне знімання*, лексема *панорамування* також вступає в родо-видові відношення з термінами *стаціонарне панорамування*, *динамічне панорамування*, *проїзд* утворює гіпоніми *наїзд*, *від'їзд*.

Назви зброї, амуніції, споруд у внутрішньосистемних зв'язках виступають або гіперонімами, або гіпонімами, що залежить від семантичних обсягів лексичної одиниці. У військовій лексиці між словами різного рівня

узагальнення існують гіпонімічні відношення, які ґрунтуються на родових зв'язках, що характеризуються включенням обсягу одного поняття до обсягу іншого. Так, наприклад, у гіперо-гіпонімічній групі лексема *боєприпаси* позначає загальне родове поняття і є гіперонімом, а лексеми *патрон, куля, набої, дріб* є логічно підпорядкованими їй гіпонімами, які співвідносяться між собою як співгіпоніми.

Наприклад, гіперонім *гармата* – артилерійська довгоствольна вогнепальна зброя з похилою траєкторією, призначена для ураження живої сили і бойової техніки противника, руйнування оборонних споруд у військовій лексиці має гіпоніми *авіаційна, корабельна, протитанкова, зенітна, атомна*. Кожен із зазначених гіпонімів, крім компонентів значення гіпероніма, має ще додаткові видові ознаки «місце розташування гарматного озброєння», «призначення» й «різновид заряду», вони конкретизують значення гіпонімів: *авіаційна* – «призначена для стрільби з літальних апаратів»; *корабельна* – «встановлена на бойових кораблях і призначена для ведення артилерійського вогню по берегових, морських і повітряних цілях»; *протитанкова* – «призначена для боротьби з бронетехнікою противника шляхом стрільби прямим наведенням»; *зенітна* – «призначена для стрільби по повітряних цілях»; *атомна* – «призначена для стрільби по наземних і морських цілях снарядами з ядерним зарядом».

Приклади ілюструють, що семантичні відношення співгіпонімів – це відношення елементів одного класу, до того ж гіпоніми передбачають зміст гіпероніма і протиставляються один одному диференціувальними семами.

Досить часто у зв'язку з подальшим розвитком наукових знань і появою нових наукових понять, що потребує залучення їх до наявної системи поняттєвої класифікації, а отже, й до відповідної галузевої лексичної підсистеми, гіпоніми можуть бути гіперонімами стосовно інших гіпонімів.

Евконімічними відношеннями пов'язуються між собою слова або лексичні словосполучення одного рівня узагальнення, як-от: *автоматична*

гвинтівка, малокаліброва гвинтівка, самозарядна гвинтівка, снайперська гвинтівка, що підпорядковані спільному гіпероніму гвинтівка.

Склад і структура гіпонімічних груп у різні періоди функціонування назв зброї, амуніції споруд, формальна однотипність родових та видових найменувань, поява або зникнення окремих членів групи зумовлені дією екстралінгвальних та мовних факторів.

Отже, проведений аналіз дає підстави стверджувати, що гіпонімічна парадигма є однією з найважливіших категорій, яка формує систему найменувань і виступає засобом їх тематичної ієрархічної організації. Гіпонімічні кореляції слугують основою семантичної організації номенів у мікрополі спеціальної лексики, тому їх дослідження має велике практичне й теоретичне значення, оскільки саме в цих відношеннях найчіткіше простежується системність відповідності плану вираження планові змісту, що має бути головним вектором упорядкування спеціальної лексики.

Висновки до третього розділу

Викладений та проаналізований матеріал дає можливість зробити висновок, що лексико-семантичне поле має ієрархічну будову та складається з різночастининомовних лексико-семантичних груп, а ЛСГ з менших за обсягом мікросистем – синонімічних рядів як їх парадигм. Лексико-семантична група (як і семантичне поле) структурується на ядро, основний склад та периферію (нечастотні ЛСВ, які з'являються переважно в інших сферах вжитку з небагатьма спільними семами). Ядровий склад повніше виражає у своїх значеннях основні характеристики домінанти, семантика якої мовним стрижнем поєднує ці структурні частини. У такий спосіб слова організовані за спільністю значень у ряди, чи парадигми синонімів, різнотипні мікро- та макросистеми (ЛСГ, поля) та входять у лексико-семантичну систему мови.

Взаємовідношення різних семантичних полів з відмінними інваріантами, не є ізольованими угрупованнями, а пов'язані між собою. При

цьому поля можуть перетинатися з компонентами інших ЛСП, що мають іншу семантику. У зв'язку з цим виникає перехрещення семантичних полів.

Отже, лексико-семантичне поле має гіперо-гіпонімічний характер, відзначається ієрархічною будовою та включає різночастиномовні лексикосемантичні групи, а ЛСГ – менші за обсягом синонімічні ряди. Крім цього, поле структурується на центр, основний склад та периферію, ядерні компоненти якого, за різними ЛСВ, є одночасно членами не однієї, а декількох лексико-семантичних парадигм.

ВИСНОВКИ

Кожен народ по-своєму розчленовує фрагменти світу та по-своєму називає їх. Формується світ тих, хто говорить цією мовою, тобто формується лексико-семантичні поля як сукупність знань про світ, що фіксується у лексиці, граматиці, фразеології.

Між «картиною світу» як віддзеркаленням ретельного світу, «мовною картиною світу» та фіксацією цього зображення існують складні відносини. Лексико-семантичні поля можуть бути представлені за допомогою просторових, часових, кількісних та інших параметрів. На їх формування впливають мова, природа, час, предмети, інші соціальні фактори, виховання.

Оскільки концептуальна картина світу – явище динамічне, а не статичне, то мовні одиниці, що її відображають, зазнають усіляких перетворень і набувають концептуальних значень, що розширюють семантичне поле того чи того мовного знака. У результаті останній функціонує часто не просто як слово-номінація з одним чи кількома лінгвістичними значеннями, а як слово – культурний концепт.

У нашій роботі під семантичним полем ми розуміємо сукупність семантичних ознак (макросем, значень), об'єднаних системними відношеннями. Отже, лексико-семантичні поля – це сукупність зафіксованих в одиницях мови бачень народу про дійсність на певному етапі розвитку народу.

Поділ лексики на лексико-семантичні поля – це спосіб, відбиття реальності у свідомості людини, що полягає у сприйнятті цієї реальності крізь призму мовних та культурно-національних особливостей, що притаманні певному мовному колективу.

Аналіз лексики роману Юрія Винничука «Танго смерті» розкриває специфіку авторського сприйняття світу, яка відбивається у структурі лексико-семантичних полів.

Дослідження лексико-семантичних полів показало, що об'єднавчою ланкою між двома просторами духовного світу людини, на зламі яких перебував письменник, було прагнення «побороти себе самого». Зібраний фактичний матеріал становить 5 лексико-тематичних полів лексики, які у свою чергу розподілені на лексико-семантичні групи.

У художньому мовленні письменника найбільш частотним є лексико-семантичне поле «Людина», що налічує 388 мовних одиниць. З цим полем тісно пов'язані інші лексико-тематичні поля «Суспільно-політичні поняття», «Природа», «Творіння», «Простір», а також лексико-семантичні групи: «Відображення», «Система знань», «Війна» та «Барикада».

Системність кожного лексико-семантичного поля забезпечують парадигматичні відношення його елементів: синонімія, антонімія та гіперо-гіпонімія.

Серед синонімів як відношення смислової подібності номенів у художньому мовленні Ю. Винничука виділяємо такі найбільші синонімічні ряди: **армія** – *військо, збройні сили, рать, армада, маса*; **бій** – *сутичка, зіткнення, битва, брань, схватка*; **в'язень** – *арештант, тюрязник, невільник*; **війна** – *брань, пря, кровопролиття, м'ясорубка, погуляння, суперечка, сутичка, конфлікт, боротьба, змагання, суперництво, ворожнеча*.

Через антонімію автор виражає суперечності, які існують у зображуваному світі. Виділяємо такі семантичні типи антонімічних пар: на позначення орієнтації в просторі (*земля – небо, вранці – вночі*); емоцій (*сміх – сум, щастя – горе, радість – жаль*); риси характеру людини та її почуття (*ненависть – любов, боягузтво – сміливість, відкритість – замкнутість*).

Найважливішим із семантичних зв'язків у структурі лексико-семантичного поля є ієрархічний зв'язок по лінії рід – вид між позначенням загальнішого і родового поняття, тобто гіперо-гіпонімічні відношення між елементами системи.

Спираючись на найбільш частотне лексико-семантичне поле, ми виокремлюємо гіперонім *«людина»*, який має гіпоніми: *«родинні стосунки»*; *«невідомі особи»*; *«будівлі»*; *«почуття»*; *«записи»*; *«частини тіла»*; *«приміщення»*; *«конструкції»*; *«міні-споруди»*; *«психічні процеси»*; *«дохід»*. Кожен із зазначених гіпонімів, крім компонентів значення гіпероніма, має ще додаткові видові ознаки, вони конкретизують значення термінів-гіпонімів.

Отже, проведений аналіз дає підстави стверджувати, що гіпонімічна парадигма є однією з найважливіших категорій, яка формує систему найменувань і виступає засобом їх тематичної ієрархічної організації.

Елементи окремого функціонально-семантичного поля пов'язані регулярними та системними відношеннями, і, відповідно, всі слова поля взаємно протиставлені одне одному. Функціонально-семантичні поля можуть перетинатись або цілком входити одне в одне. Значення кожного слова найбільш повно визначається лише тоді, коли читачеві відомі значення інших слів того ж поля.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Аверьянов А. Н. Динамика противоречий / А. Н. Аверьянов // Вопросы философии. – М., 1976. – № 5. – С. 79–89.
2. Алефиренко Н. Ф. Современные проблемы науки о языке : [монография] / Н. Ф. Алефиренко. – М. : Флинта, 2005. – 412 с.
3. Арутюнова Н. Д. Типы языковых значений: Оценка. Событие. Факт / Н. Д. Арутюнова. – М. : Наука, 1988. – 341 с.
4. Ассман А. Простори спогаду. Форми та трансформації культурної пам'яті / А. Ассман ; пер. з нім. – К. : Ніка-Центр, 2012. – 440 с.
5. Ахманова О. С. Словарь лингвистических терминов / О. С. Ахманова. – М. : Едиториал УРСС, 2004. – 576 с.
6. Баган М. П. Категорія заперечення в українській мові: функціонально-семантичні та етнолінгвістичні вияви : [монографія] / М. П. Баган. – К. : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2012. – 367 с.
7. Багмут І. В. Лексико-семантичне звуконайменувань у сучасній українській літературній мові (склад, структура, парадигматика) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «українська мова» / І. В. Багмут. – К., 2007. – 23 с.
8. Балли Ш. Общая лингвистика и вопросы французского языка / Ш. Балли. – М. : Издательство иностр. лит., 1955. – 416 с.
9. Барилова Г. К. Українська етнолінгвістика : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / Г. К. Барилова, К. Д. Глуховцева. – Луганськ : Вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2011. – 228 с.
10. Бацевич Ф. С. Нариси з лінгвістичної прагматики / Ф. С. Бацевич. – Львів : ПАІС, 2010. – 336 с.
11. Бацевич Ф. С. Процес неологізації та динаміка структури семантичного поля / Ф. С. Бацевич // Мовознавство. – 1980. – №3. – С. 54–80.
12. Біланюк Л. Картина мовного світогляду в Україні / Л. Біланюк // Мовознавство. – 2000. – № 4–5. – С. 44–51

13. Богдан С. К. Методи й методика лінгвостилістичних досліджень : методичні рекомендації для студентів-філологів / С. К. Богдан. – Луцьк : Вежа-Друк, 2014. – 28 с.
14. Брунова Е. Г. Слово как магический инструмент / Е. Г. Брунова // Лингвистика : [науч. журн.]. – 2013. – № 2. – С. 33–38.
15. Ващенко В. С. Українська лексикологія. Семантико-стилістична типологія слів / В. С. Ващенко – Дніпропетровськ : Фенікс, 1979. – С. 38
16. Векуа Н. Антонімія як лексико-семантичне явище / Н. Векуа // Дивослово. – 2007. – № 6. – С. 26–32.
17. Головин Б. Н. Лингвистические основы учения о терминах: учеб. пособие / Б. Н. Головин, Р. Ю. Кобрин. – М. : Высшая школа, 1987. – 105 с.
18. Голубовська І. О. Етнічні особливості мовних картин світу: / І. О. Голубовська. – К. : Логос, 2004. – 284 с.
19. Голянич М. І. Словник лінгвістичних термінів : лексикологія, фразеологія, лексикографія / М. І. Голянич, Р. І. Стефурак, І. О. Бабій та ін. – Івано-Франківськ : Сімик, 2011. – 272 с.
20. Гришаева Л. И. Картина мира как проблема гуманитарных наук / ред. Л. И. Гришаева, М. К. Попова. – Воронеж : ВГУ, 2003. – С. 13–55.
21. Денисова С. П. Типологія категорій лексичної семантики / С. П. Денисова. – К. : Вид-во Київського держ. лінгвістичногв ун-ту, 1996. – 294 с.
22. Дубчак О. П. Мовна картина світу як об'єкт лінгвістичного дослідження / О. П. Дубчак // Науковий часопис національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. – К. : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2007. – Вип. 3. – С. 205–210.
23. Евгеньева А. П. Очерки по синонимике современного русского литературного языка / А. П. Евгеньева. М : АПР, 1966. – С. 29
24. Єщенко Т. А. Лінгвістичний аналіз тексту : навч. посіб. / Т. А. Єщенко. – К. : ВЦ «Академія», 2009. – 264 с.

25. Жайворонок В. Українська етнолінгвістика. Нариси. / В. Жайворонок. – К. : Довіра, 2007. – 262 с.
26. Іваненко Н. В. Лексико-семантичне поле *добро* в українській та англійській мовах : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.17 «порівняльно-історичне і типологічне мовознавство» / Н. В. Іваненко. – К., 2007. – 24 с.
27. Іванова І. Б. Фразеосемантичне поле «Життя / смерть» : національні стереотипи та їх кореляція : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «українська мова» / І. Б. Іванова. – К., 2008. – 23 с.
28. Караванський С. Пошук українського слова, або боротьба за національне «Я» / С. Караванський. – К. : ВЦ «Академія», 2001. – 240 с.
29. Караванський С. Секрети української мови / С. Караванський. – К. : Кобза, 1994. – С. 129–166
30. Караулов Ю. Н. Структура лексико-семантичного поля / Ю. Н. Караулов // Филологические науки. – 1972. – №1. – С. 57–68.
31. Кардашук О. В. Семантичне поле простору як фрагмент мовної картини світу / О. В. Кардашук // Наукові праці ЧДУ ім. Петра Могили : Філологія. Мовознавство : [зб. наукових праць]. – 2009. – Т. 98. – Вип. 85. – С. 35–38.
32. Ключка Н. Я. Лексико-семантичне поле як системно-структурне утворення / Н. Я. Ключка // Наукові записки. Серія «Філологія» : [зб. наук. пр.]. – 2012. – Вип. 24. – С. 129 – 131.
33. Кобзева І. М. Лінгвістическая семантика : учебник / І. М. Кобзева. – М. : Эдиториал УРСС, 2000. – 352 с.
34. Комиссаров В. Н. Проблемы определения антонимов (о соотношении логического и языкового в семасиологии) / В. Н. Комиссаров // Вопросы языкознания. – 1957. – №2. – С.49–58.
35. Кононенко І. В. Національно-мовна картина світу : зіставний аспект / І. В. Кононенко // Мовознавство. – 1996. – № 6. – С. 39–46.

36. Кочан І. М. Лінгвістичний аналіз тексту : навч. посіб. / І. М. Кочан. – К. : Знання, 2008. – 423 с.
37. Кочерган М. П. Загальне мовознавство : підруч. / М. П. Кочерган. – [2-е вид., випр. і доп.]. – К. : Академія, 2006. – 464 с.
38. Кузнецова А. И. Понятие семантической системы и методы ее исследования / Ариадна Ивановна Кузнецова. – М. : Изд-во МГУ, 1963. – 56 с.
39. Кузьминець Ю. Історичні погляди Лесі Українки / Ю. Кузьминець // Історичний календар. 2001. – К. : Генеральна дир. по обслуг. іноз. представ., 2001. – Вип. 7. – С. 126–32.
40. Курагіна Л. Н. Особливості шляхів табування тематичної групи «Гроші» / Л. Н. Курагіна // Наукові записки. Серія «Філологічна» : [зб. наук. пр.]. – 2012. – Вип. 23. – С. 71–74.
41. Малюга Н. М. Проблемні питання сучасної української літературної мови : [нав. посібник] / Н. М. Малюга. – Вид. 3-є, доп. і перероб. – Кривий Ріг, 2009. – 120 с.
42. Маслов Ю. С. Введение в языкознание : учеб. / Ю. С. Маслов. – [2-е изд., перераб. и доп.]. – М. : Высшая школа, 1987. – 272 с.
43. Мацьків П. В. Концептосфера *Бог* в українській мовній картині світу : біблійний, фольклорний, словниково-діахронічний дискурси : автореф. дис. ... доктора філол. наук : спец. 10.02.01 «українська мова» / П. В. Мацьків. – К., 2008. – 31 с.
44. Мельничук О. С. Розвиток мови як суспільне явище і як предмет сучасного мовознавства / О. С. Мельничук // Мовознавство. – 1991. – №3. – С. 3–11.
45. Мечковская Н. Б. Социальная лингвистика / Н. Б. Мечковская. – М. : Аспект Пресс, 2000. – 207 с.
46. Митина Е. А. К вопросу о структуре лексико-семантического поля «Смерть» / Е. А. Митина // Вестник Челябинского государственного педагогического университета : [науч. журн.]. – 2010. – № 12. – С. 291–302.

47. Мойсієнко А. К. Слово в аперцепційній системі поетичного тексту: декодування Шевченкового вірша : автореф. дис. ... доктора філол. наук 10.02.01 / А. К. Мойсієнко. – К., 1997. – 32 с.

48. Москович В. П. Три метода обнаружения лексико-семантических связей слов / В. П. Москович // Вопросы описания лексико-семантической системы языка. Тезисы докладов. Ч. 2. – М., 1971. – С. 35–37.

49. П'яст Н. Й. Формування тематичної групи «назви посуду» в сучасній українській літературній мові : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / Н. Й. П'яст. – Київ, 2003. – 19 с.

50. Панько Т. І. Українське термінознавство : підруч. [для студ. гуманітар. спец. вищ. навч. закл.] / Т. І. Панько, І. М. Кочан, Г. П. Мацюк. – Л. : Світ, 1994. – 216 с.

51. Полевые структуры в системе языка: коллективная монография / под. ред. проф. З. Д. Поповой. – Воронеж : Изд-во Воронежского ун-та, 1989. – 200 с.

52. Радевич-Винницький Я. К. Мовна складова національного буття : Студії з української лінгвонаціології / Я. К. Радевич-Винницький. – Київ; Дрогобич : Посвіт, 2013. – 268 с.

53. Радчук В. Мова в Україні : стан, функції, перспективи / В. Радчук // Мовознавство. – 2002. – № 2 – 3. – С. 39–46.

54. Радчук В. Українська мова в контексті глобалізації лінгвосфери / В. Радчук // Українська мова. – 2002. – № 3. – С. 3–14.

55. Ракитина В. И. Критерии синонимичности в различных частях речи : на материале англ. языка : автореф. дисс. ... канд. филол. наук / В. И. Ракитина. – М., 1974. – С. 15

56. Роль человеческого фактора в языке: Язык и картина мира / Б. А. Серебренников, Е. С. Кубрякова, В. И. Постовалова и др. – М. : Наука, 1988. – 216 с.

57. Садыкова М. А. Сопоставление понятий «картина мира» и «модель мира» : архетип – миф – религия – наука / М. А. Садыкова // Современные проблемы науки и образования : [науч. журн.]. – 2007. – № 3. – С. 118–121.
58. Селіванова О. О. Лінгвістична енциклопедія / О. О. Селіванова. – Полтава : Довкілля-К, 2011. – 844 с.
59. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми: підручник / О. О. Селіванова. – Полтава : Довкілля-К, 2008. – 712 с.
60. Семенюк О. А. Основи теорії мовної комунікації / О. А. Семенюк. – К. : ІнЮре, 2009. – 276 с.
61. Семчинський С. В. Шляхи збагачення лексики : матеріали до лекцій з курсу загального мовознавства / С. В. Семчинський. – Львів : Видавництво Львів. ун-ту, 1963. – 62 с.
62. Ставицька Л. О. Естетика слова у художній літературі 20–30 рр., ХХ ст. : автореф. дис. ... доктора філол. наук : спец. 10.02.01 / Л. О. Ставицька. – К., 1996. – 52 с.
63. Ставицька Л. О. Український жаргон / Л. О. Ставицька. – К. : Критика, 2005. – 496 с.
64. Стернин И. А. Лексическое значение слова в речи / И. А. Стернин. – Воронеж : Изд-во ВГУ, 1985. – 170 с.
65. Сучасна українська літературна мова : Лексика і фразеологія / за заг. ред. акад. АН УРСР І. К. Білодіда. – К. : Наук. думка, 1973. – 439 с.
66. Терещенко К. В. Мовне втілення концептуальної картини світу / К. В. Терещенко // Перекладацькі інновації : матеріали II Всеукраїнської студентської науково-практичної конференції, (Суми, 15–16 березня 2012 р.). – Суми : СумДУ, 2012. – С. 27–30.
67. Ткаченко О. Мова і національна ментальність (спроба сучасного синтезу) / О. Ткаченко – К. : Грамота. – 2006. – 240 с.
68. Ткаченко О. Українська мова: сьогодення й історична перспектива / О. Ткаченко. – К. : Наукова думка. – 2014. – 512 с.

69. Трубецкой М. С. Основы фонологии / М. С. Трубецкой . – М. : Издательство ин. лит-ры, 1960. – 372 с.
70. Уфимцева А. А. Лексическое значение. Принцип семантического описания лексики / А. А. Уфимцева. – М. : Наука, 1986. – 240 с.
71. Филин Ф. П. О лексико-семантических группах слов / Ф. П. Филин // Езиковедские исследования в честь на академик Стефан Младенов. – София, 1957. – С. 530.
72. Ходарева І. М. Концепт як об'єкт лінгвістичних досліджень / І. М. Ходарева // Записки з загальної лінгвістики : [зб. наук. праць; за заг. ред. Н. В. Бардіної]. – Одеса : ОРІДУ НАДУ, 2006. – Вип. 7. – С. 326–331.
73. Шафиков С. Г. Теория семантического поля и компонентной семантики его единиц / С. Г. Шафиков. – Уфа : Издание Башкирского университета, 1999. – 88 с.
74. Шинкарук В. Дискурсивні висловлювання в сучасній українській мові / В. Шинкарук // Мовознавство. – 1996. – № 6. – С. 56–61.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Винничук Ю. Танго смерті: роман / Ю. Винничук. – Харків : Фоліо, 2018. – 364 с.

АНОТАЦІЯ

Горова Д. В. Лексико-семантичні поля у прозі Юрія Винничука / Д. В. Горова. – Рукопис. – Кривий Ріг, 2018. – 69 с.

У кваліфікаційній праці досліджено лексико-семантичні поля в сучасній прозі, зокрема розкрито зміст поняття «лексико-семантичне поле», визначено його диференційні ознаки, окреслено теоретичні засади дослідження лексико-семантичних полів, їх найменувань, проаналізовано мову роману Юрія Винничука крізь призму віддзеркалення лексико-семантичних груп, з'ясовано параметри лексико-семантичних найменувань, виявлено парадигматичні відношення у структурі лексико-семантичного поля, описано основні способи номінацій (мотивувальні ознаки й найбільш продуктивні лексичні моделі)

Ключові слова: лексико-семантичне поле, лексико-семантична група, семіотична система, лексика, синонімія, антонімія, гіпонімія.